

Araştırma Makalesi/ Research Article

Erken Cumhuriyet Döneminde Ekmek: Toplum ve Ekonomi Üzerindeki Etkiler

Harun Aydın*

(ORCID ID: 0000-0002-7857-0367)

Makale Gönderim Tarihi
24.01.2025

Makale Kabul Tarihi
07.04.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Aydın, H., "Erken Cumhuriyet Döneminde Ekmek: Toplum ve Ekonomi Üzerindeki Etkiler", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/2 (Eylül 2025): 1530-1578.

APA: Aydın, H. (2025). Erken Cumhuriyet Döneminde Ekmek: Toplum ve Ekonomi Üzerindeki Etkiler. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 1530-1578.

Öz

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde, 1923-1950 yılları arasında, ekmek üretimi, fiyatlarında meydana gelen değişim, ekmeğin üretim ve tedarikinde yaşanan krizleri incelemeyi amaçlamaktadır. Kuraklık, ekonomik buhranlar, savaşlar ve zirai alanda yaşanan problemler gibi faktörler, ekmek fiyatlarının artmasına ve toplumsal etkilerin derinleşmesine yol açmıştır. Ekmek halkın temel gıda maddesi olmasının yanı sıra, yoksulluk ve sınıfsal eşitsizlik gibi sorunlarla ilişkilendirilmiştir. Özellikle büyük bir ekonomik krizin yaşandığı 1929 yılı sonrasına denk gelen 1930'lu yıllar ve bilhassa II. Dünya Savaşı yıllarında ekmek fiyatlarındaki artış, düşük gelirli kesimlerin temel tüketim maddesi olan

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, haaydin@agri.edu.tr.
Assist. Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

bu gıda ürününün temin edilmesinde yaşanan güçlükler bu toplumsal sınıfların sıkıntı çekmelerine neden olmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde krizlere karşı çeşitli tedbirler alınmış ekmek fiyatları kontrol altına alınmaya çalışılmış ve denetlenmiştir. Bilhassa kolluk kuvvetleri tarafından ekmek üretim mekânları teftiş edilerek karaborsa faaliyetlerinin önüne geçilmek istenmiştir. İhtiyaca binaen dönemsel koşullara göre farklı türlerde ekmekler de üretilerek yaşanan kıtlıkların etkileri asgari düzeye indirilmeye çalışılmıştır. Devlet politikası olarak hububat üretiminin nasıl artırılacağı hususunda raporlar hazırlanmış, tohum ıslah projeleri geliştirilmiş, doğal afetlerin özellikle sel ve kuraklıkların olduğu dönemlerde devlet çiftçilerin tohumluk ihtiyaçlarını karşılamıştır. Tarih araştırma yöntemlerinden biri olan Doküman Analizi Yöntemi kullanılan bu çalışmada Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi, gazeteler, telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fırın, Ekmek, Kriz, Kuraklık, Hükümet.

Bread in the Early Republican Era: Impact on Society and Economy

Abstract

This study aims to analyze bread production, changes in bread prices, and crises in the production and supply of bread in the early period of the Republic of Türkiye, between 1923 and 1950. Factors such as droughts, economic depressions, wars and agricultural problems led to an increase in bread prices and deepened social impacts. In addition to being the staple food of the people, bread was associated with problems such as poverty and class inequality. Especially in the 1930s, which coincided with the aftermath of the economic crisis of 1929, and especially during World War II, the increase in bread prices and the difficulties experienced in obtaining this food product, which was the staple of consumption for low-income groups, caused these social classes to suffer.

In the Early Republican period, various measures were taken against crises and bread prices were controlled and monitored. In particular, law enforcement officers inspected bread production facilities to prevent black market activities. Different types of bread were also produced according to the periodic conditions in order to minimize the effects of the famines. As a state policy, reports were prepared on how to increase grain production, seed improvement projects were developed, and the state met the seed needs of farmers during periods of natural disasters, especially floods and droughts. This study, which utilizes the Document Analysis Method, one of the methods of historical research, has benefited from the Ottoman Archives, the Republican

Archives, the Archives of the Ministry of Foreign Affairs, newspapers, copyright and research works.

Keywords: Bakery, Bread, Crisis, Drought, Government.

Giriş

Ekmek, tarih boyunca sadece bir besin kaynağı olarak değil, aynı zamanda kültürel ve dini anlamlar taşıyan bir öğe olarak da önemli bir yer tutmuştur. Tarihi açıdan baktığımızda ekmek on iki bin yıl öncesine dayanan bir geçmişi vardır.¹ Ekmek, Osmanlıca'da "etmek" olarak yazılmasına rağmen halk arasında uzun süre "ekmek" şeklinde kullanılmaya devam etmiştir. Latin harfleriyle yazımın benimsenmesiyle birlikte, kelime "ekmek" olarak standart hale gelmiştir.² Türleri açısından ekmek zengin bir çeşitliliğe sahip olmuştur. Farklı bölgelerde, kültürel ve iklimsel şartlara bağlı olarak farklı türde ekmek çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik, ekmeğin hem yerel kültürlerdeki hem de tarihsel süreçteki önemini vurgulamaktadır. Ekmek, yalnızca bir gıda maddesi olmanın ötesinde, bir toplumun kültürel yapısını, sosyal yapısını ve dini inançlarını da yansıtan bir öğe olarak karşımıza çıkmıştır. Genel olarak mayalı ve mayasız olmak üzere ekmek ikiye ayrılmıştır. Dönem itibarıyla ekmek üretiminde kullanılan temel malzemeler, buğday, arpa, çavdar ve kepek gibi tahıllar olup, her biri ekmeğin besin değerini, lezzetini ve dokusunu etkileyen önemli bileşenler olmuştur.³

Hem semavi dinler hem de çeşitli toplumlar, ekmeğe farklı biçimlerde kutsiyet atfetmiş ve onu hayatın ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmiştir. Hristiyanlıkta, özellikle son akşam yemeğiyle ilişkilendirilen ekmek, Tanrı'nın bedenini simgeleyen bir sembol olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. Ekmek ve şarap arasındaki ilişki, Hristiyan inançlarının temel ritüellerinden birini oluşturur; ekmek, sadece fiziksel bir besin maddesi olmanın ötesinde, ruhsal bir anlam

¹ Burcu, Emeksizoglu, "Anadolu'nun Lezzetli Ekmekleri", *Türk Tarım Dergisi*, 235 (2017), s.26.

² Hakkı Göktürk, "Ekmek", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul, 1968, s.4971.

³ Alev Dünder Arıkan, Maksut Özkeşkek, Türk Mutfağında Geleneksel Ekmek Pişirme Yöntem, Araç ve Gereçlerinin Yaşatılması: Pileki Örneği", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 41 (2019), s.54.

taşımıştır. Musevilik'te de ekmek önemli bir yer tutmuştur. Yahudi halkı için ekmek, hayatta kalma ve Tanrı'nın nimetlerinin bir simgesi olarak görülmüştür. Örneğin, Pesah* (Hamursuz Bayramı) sırasında, mayasız ekmek yenir ve bu durumda Mısır'dan çıkışı simgelemiştir. Musevi geleneğinde, ekmek Tanrı'nın sağladığı bir armağan olarak kabul edilir ve genellikle dua ile başlanarak yenilmiştir. Bu gelenek, ekmeğe olan saygının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. İslamiyet'te de ekmeğe, büyük bir kutsallık atfedilmiştir. İslam inancında ekmek Hz. Adem'e dayandırılmıştır. Evliya Çelebi, Kuran-ı Kerim'de, ekmek ve diğer temel gıda maddeleri, Allah'ın birer nimeti olarak tanımlamıştır. İslam kültüründe, ekmek yere düştüğünde saygı gösterilerek alınır ve öpülür; bu da ekmeğin ne kadar değerli bir gıda maddesi olduğunu gösteren bir davranış biçimidir. Ayrıca, İslam toplumlarında, ekmek paylaşmak, dayanışma ve yardımlaşmanın simgesi olarak önemli bir yer tutmuştur. İslam'da sadaka verme, fakirlere ekmek dağıtma gibi uygulamalar, ekmeğin toplumsal ve dini değerini pekiştirmiştir.⁴ Devletlerde de bu durum geçerlilik göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da ekmek, kutsal bir gıda olarak kabul edilmiştir. Osmanlı toplumunda halkın büyük bir kısmı geçimini tarım sayesinde karşılamıştır. Tahrir defterlerine baktığımızda en fazla üretilen tarımsal ürünün buğday olduğu karşımıza çıkmıştır. Bu dönem itibarıyla buğday sadece bir geçim kaynağı olarak düşünülmemiş Osmanlı ordusunun temel tüketim ürünlerinden biri olmuştur. Bazı dönemlerde kuraklık olması sebebiyle arpaya da yoğun yönelim

* Pesah, aynı zamanda Anadolu'da bilinen adıyla Hamursuz Bayramı, Pesah Bayramı'nın ilk iki gecesinde gerçekleştirilen Seder yemeği ve bayram süresince tüketilen ekmeğin adıdır. Bu bayrama, "Hamursuz Bayramı" veya "Pesah Bayramı" olarak da atıfta bulunulmasının nedeni, bayramda tüketilen ekmeklerin mayalanmadan pişirilmesidir. (Siren Bora, Türkiye'de Bir İlk: İzmir Matza (Hamursuz) Fabrikası Hakkında Belgeler", *Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7 (2021) s. 275.

⁴ İncinur Atik Gürbüz, "Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçevesi", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 34 (2019), s.350-357; Siren Bora, Türkiye'de Bir İlk: İzmir Matza (Hamursuz) Fabrikası Hakkında Belgeler", *Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7 (2021) s.275; Kürşat Haldun Akalın, "Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanırlara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek- Şarap Ayını", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2014), s.129 ; Hamit Köksel, Nevin Şanlıer, *Geleneksel Ekmeklerimiz*, Ankara, 2021, s. 12.

olmuştur. Her iki üründe ekmeğin temel maddesi olarak kullanılmıştır.⁵ Bu dönemde, narh kayıtlarında ekmeğe “nâni azîz etmek” ya da “aziz etmek” gibi terimler kullanılarak ona saygı gösterilmiştir. Osmanlı halkı, ekmeği bir nimet olarak görüp, onu israf etmekten kaçınmış ve ekmekle ilgili belirli gelenekler geliştirmiştir. Ekmeğin kutsallığı, onun günlük yaşamda ve dini ritüellerdeki yerinin bir yansıması olmuştur. Bu gelenek, yalnızca Osmanlı ile sınırlı kalmayıp, günümüzde dahi devam etmiştir. Günümüz toplumlarında, özellikle ekmek yere düştüğünde, onu alıp öpme ve saygı gösterme davranışı, ekmeğin değerinin bir simgesi olarak süregelmiştir. Bazı dönemlerde ise ekmek ile ilgili çeşitli krizler yaşanmıştır.⁶ Avrupa’da ekmek krizi dönem dönem ortaya çıkmıştır. Bazı dönemlerde zenginlerin yediği ekmek ile fakirlerin tükettiği ekmek bile farklılık göstermiştir. Beyaz ekmek ise Avrupa’da üstünlük olarak görülmüştür.⁷

20. yüzyılın başından itibaren Osmanlı coğrafyasında yaşanan savaşlar sebebiyle zirai üretiminde sorunlar yaşanmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı da genç nüfusun cephede bulunması ve tarlalarda çalışacak iş gücünün azalması, tarım alanlarında verimliliği olumsuz etkilemiş ve bu durum ekmek üretiminin zorlaşmasına yol açmıştır. Tarımda yaşanan bu aksaklıklar, ekmek üretiminin düşmesine ve halkın ekmeğe erişiminin güçleşmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu süreçte askerinin ihtiyaçları sebebiyle buğdaya el koyması da ekmek krizine sebebiyet vermiştir.⁸

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet Türkiye’sine geçiş süreci, ekmeğin toplumsal algısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Osmanlı’da ekmek, sadece bir besin kaynağı değil, aynı zamanda dini ve kültürel bir simge olarak büyük saygı görmekteydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise devlet, ekmek üretimi ve dağıtımını denetleyerek halkın gıda ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Bu dönemde ekmek fiyatları ve

⁵ Sam White, *Osmanlı’da İsyan*, İstanbul, 2013, s.111.

⁶ Arif Bilgin, “Seçkin Mekanda Seçkin Damaklar: Osmanlı Sarayında Beslenme Alışkanlıkları (15.-17. Yüzyıl)”, *Yemek Kitabı Tarih Halkbilimi-Edebiyat*, Haz. M. Sabri Koz, İstanbul, 2003, s.45; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, 1993, s.653; Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani*, İstanbul, 2014, s. 215-217.

⁷ Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık*, Ankara, 2017, s.122-124.

⁸ BOA. DH. SYS. 123/3. ;BOA. DH. SYS.123/5.

üretimi, ekonomik ve sosyal politikalarla şekillenmiş, ekmek hem bir besin kaynağı hem de devletin politikalarını yansıtan bir sembol haline gelmiştir. Savaş yıllarının zorlukları ve Cumhuriyet'in ekonomik politikaları, ekmeği toplumsal hafızada önemli bir yer tutan bir unsur yapmıştır.

Bir Üretim Mekanı Olarak Değirmenler ve Fırınlr

Değirmenler, arpa, buğday gibi tahıl ürünlerinin öğütülmesinde kullanılan araçlar ya da kurulu yapılardır.⁹ Ekmek üretimi ve sanayinin temelini oluşturan değirmenler, fırınlar aracılığıyla unun tüketim için son şekli verilerek halkın beslenmesinde hayati bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, değirmenler üretimin merkezlerini oluştururken, fırınlar tüketimin gerçekleştiği son nokta olmuştur. Osmanlı Devleti'nde, değirmenler özellikle ekmek üretimi için ülke çapındaki un ihtiyacını karşılayan önemli mekânlar olarak işlev görmüştür. Bu dönemde değirmenlerle ilgili bilgilere, genellikle tahrir defterleri, şeri'yye sicilleri, vakfiyeler ve kanunnameler gibi kaynaklardan ulaşılmaktadır. Osmanlı'daki değirmenler, farklı isimlendirmelere sahip olup, aralarında “âsiyâb”, “âsiyâb-ı kebe”, “âsiyâb-ı bad”, “âsiyâb-ı esb” ve “âsiyâb-ı samakov” gibi terimler de bulunmaktadır. Ayrıca, değirmenlerin genellikle fırınlarla birlikte varlık gösterdiği ve unun hangi değirmenden alındığının devlet tarafından belirlenmiştir.¹⁰

Osmanlı'da un, halkın temel besin maddelerinden biri olup, dağıtımı ve ticareti devlet tarafından titizlikle düzenlenmiştir. III. Selim dönemi, un üretimi ve dağıtımının organizasyonu açısından önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmıştır. İstanbul özelinde, fırıncılar genellikle Kuruçay, Karahisar, Erzurum ve Divriği gibi bölgelerden göç etmişlerdir.¹¹ İstanbul'un günlük hayatında ekmek daima önemli olmuş ve İstanbul Belediyesi tarafından düzenli olarak değirmenler ve fırınlar

⁹ İlker Yiğit, Ziya, Çağrı Yazgan, “Osmanlı Dönemi Bir Sanayi İşletmesi Olarak Değirmenler: Tosya Nahiyesi Örneği (1578/1579), Erdem, 81 (2021), s.178.

¹⁰ Salih Başkutlu, “Klasikten Moderne Osmanlı Değirmencililiği”, Kadim Dergisi, 3 (2022), s. 213-220.

¹¹ Cengiz Kırılı, Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı, *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Edi: Seyfi Kenan, İstanbul, 2010, s.206.

kontrole tabi tutulmuştur.¹² Fırıncılar, ekmek üretiminde sistemli bir şekilde denetlenmiş ve devlet tarafından desteklenmiştir.¹³ Aynı dönemde, arpa ve buğdayın garanti altına alınması ve hububat krizlerine karşı alınan tedbirler, buğday arzının sürekliliğini sağlamış, bu da un üretimi ve tüketimi açısından önemli bir güvence oluşturmuştur. Bu süreç, toplumsal düzenin devamını sağlamış ve halkın temel gıda maddelerine ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Başlangıçta su, yel ve at değirmenleri kullanılırken, 1842’den itibaren İstanbul’da ve diğer merkezlerde buhar değirmeni kullanımı yaygınlaşmıştır.¹⁴ Buhar makinelerinin devreye girmesi, değirmencilik gelişiminde önemli bir faktör olmuş ve sanayileşme ile birlikte eski değirmen sahipleri de bu yeni teknolojiye yönelmiştir.

Mütareke dönemiyle birlikte, fırınlar ve değirmenler, ekmek üretimi ve un temini açısından büyük bir öneme sahip olmuştur. Savaşın etkisiyle üretim ve ticaret zorlaşsa da, değirmenler ve fırınlar, halkın en temel ihtiyacı olan ekmeği üretmede kritik bir rol üstlenmiştir. Ancak, bu dönemde yaşanan ekmek kıtlığı, ciddi bir toplumsal soruna yol açmıştır. Değirmencilerin greve gitmesi ve üretimin aksaması, özellikle İstanbul ve diğer büyük şehirlerde ekmek bulmayı neredeyse imkansız hale getirmiştir. Cenap Şahabettin’in “Her taraftan değirmen gürültüsü geliyor, fakat ortada bir avuç un yok” şeklindeki sözleri, dönemin ekonomik çöküşünü ve halkın temel gıda maddelerine ulaşmadaki zorlukları çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁵ Şairin vurguladığı gibi, üretim devam etmesine rağmen, bu üretimin halkın ihtiyacını karşılamaya yetmediği açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi, Osmanlı’dan miras kalan değirmencilik kültürünün modernleştiği ve sanayileştiği bir dönemi işaret etmektedir. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte, sanayi sektörüne yönelik reformlar hız kazanmış ve değirmencilik alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır.

¹² Hakkı Göktürk, “Değirmen”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.8, 1966, s.4348-4349.

¹³ Suraiya Faroghi, In Quest of Their Daily Bread: Artisans of İstanbul under Selim III, *Nizâm-ı Kâdîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, Edi: Seyfi Kenan, İstanbul, 2010, s. 167-182.

¹⁴ Salih Başkutlu, Osmanlı Devleti’nde Değirmencilik Endüstrisi ve Buhar Değirmenleri, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2021, s.7-53-79.

¹⁵ Hasan Çelik, Mütareke Dönemi Türk Kültür ve Edebiyat Hayatı (1918-1922), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2024, s.48.

Özellikle buhar değirmenlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte üretim verimliliği artmış, tarımın modernleşmesi ve ulaşım altyapısının gelişmesi değirmencilik endüstrisini olumlu yönde etkilemiştir. Yeni kurulan valsli ve elekli değirmenler, Cumhuriyet'in ilk on yılında ülke genelinde yaygınlaşmış ve bu dönemde sanayileşme süreci hız kazanmıştır. Bu dönemde geliştirilen ulaşım altyapısı, un ve diğer gıda maddelerinin daha geniş coğrafyalara ulaştırılmasını sağlamış, değirmen işletmeciliğini sadece büyük şehirlerde değil, Anadolu'nun birçok köy ve kasabasında da yaygınlaştırmıştır.¹⁶

Cumhuriyet dönemi, sanayi ve tarım sektörünün yeniden yapılandırıldığı bir dönem olmuştur. Tarıma dayalı ekonominin hâkim olduğu bu dönemde, değirmenler, fırınlar toplumsal ve ekonomik açıdan merkezi bir rol oynamıştır. Bu üretim merkezleri, gıda güvenliği, gıda fiyatları ve tarım üretimi gibi hayati meselelerle doğrudan ilişkili olmuştur. 1930'lardan itibaren nüfus artışı ve göç ile birlikte ekmek üretimi sektörü daha da önem kazanmış, Anadolu'dan büyük şehirlere doğru gerçekleşen göçler, fırıncılık sektörünü geliştirmiştir. Aynı dönemde, değirmenlerde yapılan düzenlemeler ve denetimler, un ve buğdayın karışımı ve hileli alımlar gibi aksaklıkların önüne geçilmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm, Cumhuriyet'in sanayi ve tarım politikaları doğrultusunda daha verimli bir üretim sürecini beraberinde getirmiştir.¹⁷

Erken Cumhuriyet döneminde, değirmenlerde karşılaşılan bazı aksaklıklar devletin müdahalesini gerektirmiştir. Bu aksaklıklar arasında, farklı tip ve kalitedeki buğdayların karıştırılması, öğütme paylarının artırılması ve un ile buğdayın hileli şekilde alınması gibi sorunlar yer almaktadır. Bu tür olumsuzlukların önüne geçmek için devlet, çeşitli düzenlemeler ve denetimler gerçekleştirerek bu sorunların çözülmesini sağlamıştır. Savaş sonrası Türkiye, düşük nüfus oranlarıyla karşı karşıya

¹⁶ Ömer Atabeyoğlu, "Atatürk'ün Kırsal Kalkınma Projesi "İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi" nin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2017), s. 176-185 ; Bülent Durgun, *Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923-1938*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006, s. 102; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1986, s. 115-116.

¹⁷ Bedrettin Kolaç, *Cumhuriyet Dönemi Hububat Politikaları (1923-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.146.

kalmış ve bu durum, ekmek üretiminin belirli bir seviyede karşılanabilmesini mümkün kılmıştır. Ancak, 1930'lardan itibaren artan nüfus, özellikle ekmek talebini büyük ölçüde artırmış, bu da gıda ihtiyacını daha da zorlaştırmıştır. Bununla birlikte, Anadolu'dan büyük şehirlere olan göç, fırıncılık sektörünü geliştirmiş ve ekmek üretimi, giderek daha önemli bir sektör haline gelmiştir.¹⁸

Tablo 1: Türkiye’de 1923-1934 Yılları Arasından Kurulan Büyük Değirmenler ve Un Fabrikaları¹⁹

Bulunduğ u Yer	İşletme Sahibi	Yapılı ş Tarihi ve Tamir Tarihi	Günlük Öğüttüğü Miktar(Ton)
İstanbul	İttihat Değirmencilik	1928	200
İstanbul	Balcızade Mehmet ve Şerifzade Süreyya Kasım	1928- 1932	100
İstanbul	Şark Değirmenleri	1924- 1933	139
İstanbul	Sebat T.A.Ş. Beşiktaş	1924- 1932	60
İstanbul	D. B. Corpi , Cibali	1932	80
İstanbul	Değirmenciya n , Balat	1929	50

¹⁸ *Milliyet*, 5 Mart 1929, s.3; Halit Keskin, Cemal Zehir, *Ekmekçilik Sektör Araştırması*, İstanbul, 2011, s.20.

¹⁹ Bedrettin Kolaç, *Cumhuriyet Dönemi Hububat Politikaları (1923-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.383-384.

İstanbul	Mahmut Adi	1923-1934	30
Ankara	Ankara Değirmencilik	1932	50
Ankara	Cumhuriyet Un Fabrikası	1924	30
Kayseri	Un Kollektif Şirketi	1933	25
Eskişehir	Yasin Çakır	1926-1932	50
Eskişehir	Gümülceneli Mehmet ve Ahmet Kardeşler	1926-1932	35
Eskişehir	Hasköylü Recep	1926	10
İzmir	Belediye Un Fabrikası	1910	100
İzmir	Filibeli Rahmi	1930	50
İzmir	Beytullah Recep	1925-1929	20
Manisa	İsmet Hüseyin Bey	1924-1928	20
Balıkesir	Muharrem Hasbi	1924	25

Balıkesir	Koyuncuoğlu Un Fabrikası	1923- 1930	20
Van	Van fabrikası	1931	5
Denizli	İktisat Fabrikası	1930	10
Düzce	Fettah Fabrikası	1929	10
Maraş	Maraş Çeltik Fabrikası	1934	7

Yukarıda yer alan tabloyu incelediğimizde, 1923-1934 yılları arasında Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden yer alan, büyük değirmenler ve un fabrikalarının günlük üretim kapasiteleri hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. Bu verilerde, söz konusu değirmenlerin ve fabrikaların isimlerine de yer verilmiştir. Modernleşme süreci bağlamında, değirmenlerin yerini un fabrikalarının alması, sanayileşme ve üretim teknolojilerindeki dönüşümü yansıtan önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin başında, fırıncılık sektörüyle ilgili çeşitli haberler ve tartışmalar yer almıştır. Örneğin, *Anadolu Gazetesi*'nde "Fırıncı ve Fırın İşçilerinin Şikâyetleri Meselesi" başlığıyla yayımlanan bir haberde, yerel yönetim temsilcileri ve fırıncılar arasında gerçekleşen bir toplantı aktarılmaktadır. Toplantıya, Vali Kazım Dirik, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Yönetim Kurulu Üyesi Yozgat Milletvekili Avni Doğan, Seyyar İlbaş Baha Koldaş, Borsa Başkanı Şükrü Cevahirci, Esnaf ve İşçi Birlikleri Büro Şefi Osman Şen gibi önemli isimler katılmıştır. Toplantı sırasında fırıncılar ve fırın işçileri, sektördeki karşılaştıkları zorlukları dile getirmişlerdir. Fırıncılar, ekmek fiyatlarının artırılması gerektiğini savunurken, fırın işçileri ise maaşlarının artırılmasını talep etmişlerdir. Fırıncılar, ekmek fiyatlarının belirli bir seviyede tutulmasının, artan maliyetler nedeniyle zarar etmelerine yol açtığını ifade etmişlerdir. Öte yandan, işçiler, özellikle hamurkâr ve pişirici gibi düşük ücretle çalışan

işgücünün, mevcut maaşlarıyla geçim sağlamakta büyük zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Haberde, bu işçilere günde yalnızca 150 kuruş ödeme yapıldığının altı çizilmiş ve bu miktarın dönemin yaşam koşullarında yetersiz olduğu vurgulanmıştır.²⁰ Hem fırıncılar hem de işçiler, ekonomik şartlarını iyileştirmek amacıyla taleplerini dile getirmişlerdir. Düşük ücretler ve zorlu çalışma koşulları, her iki tarafın da ekonomik yaşam standartlarını doğrudan etkilemiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar, ekmek üretimi çeşitli kültürel ve bölgesel farklılıklarla şekillenmiştir. Osmanlı döneminde, yufka, girde, tandır, bazlama, somun ve çörek gibi farklı ekmek türleri üretilmişti. Yufka, ince açılıp saçta pişirilirken, girde ve tandır ekmeği taş fırınlarda yapılmış, bazlama ve somun ise daha kalın ve uzun süre taze kalabilen çeşitlerdi. Çörek, tatlı veya tuzlu çeşitleriyle halk arasında tercih edilmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, sanayileşmenin etkisiyle çavdar ekmeği, francala, beyaz ekmek ve kara ekmek gibi yeni türler yaygınlaşmıştır. Bu çeşitlilik, toplumun farklı kesimlerinin yaşam biçimlerine ve ekonomik durumlarına göre şekillenmiştir.²¹

Erken Cumhuriyet Döneminde Ekmek

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, temel tüketim maddelerinden biri olan ekmek, devletle ilgili kurumlar arasında önemli bir düzenleme konusu haline gelmiştir. Bu dönemde, ekmek temini konusunda devlet ile araçlar arasında çeşitli sözleşmelerin imzalandığı gözlemlenmiştir.²² Özellikle 1924 yılı Haziran sonları ile Temmuz başlarında, buğday ve un fiyatlarındaki dalgalanmalar ekmek fiyatlarının artmasına sebep olmuştur.²³ Bu fiyat değişimlerinin başlıca nedenlerinden biri, Türk lirasının değer kaybetmesiyle kambiyo farklarının etkisi olmuştur. Aynı dönemde, dünya piyasalarında buğday fiyatlarının artışı da yerel fiyatları yükselten önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır

²⁰ "Fırıncı ve fırın işçilerinin Şikâyetleri Meselesi", *Anadolu*, 2 Ağustos 1935.

²¹ İncinur Atik Gürbüz, "Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçevesi", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(2019), s.353-357.

²² BCA.30.18.1.2.2.18.40; BCA.30.18.1.2.4.39.10; BCA.30.18.1.2.5.45.10.

²³ Eminalp Malkoç, "Cumhuriyet'in En Erken Evresinde İstanbul'un Ekonomik Yaşamından Bir Kesit: Şehremini Emin Bey Döneminde Ucuz Ekmek Arayışı", *İzmir İktisat Kongresi*, 2023, s. 953.

1924 yılında, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından İzmir ihcar ve İskân Müdürlüğü'ne gönderilen bir yazıda, Söke ve civarına yerleştirilen muhacirlerin, darıdan yapılan ekmek sebebiyle sağlık sorunları yaşadığı belirtilmiş ve bundan sonra daha kaliteli ekmek verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. 1929 tarihli bir kararnameye göre, cezaevlerinde tutuklu sayısının artması nedeniyle günlük verilen bir kilo ekmeğin yetersiz kaldığı, dolayısıyla durumu iyi olan mahkûmlara ekmek verilmemesi gerektiği kabul edilmiştir.²⁴ Her iki düzenleme de devlet, halk sağlığını ve toplum düzenini koruma adına çeşitli önlemler almış ve bu önlemler, dönemin ekonomik krizleri ve zorlukları içinde kaynakların daha verimli kullanılmasını amaçlanmıştır.

Dönem itibariyle farklı şehirlerde ekmek fiyatları üzerinde değişimler olduğu görülmüştür. İstanbul'da ekmek fiyatlarının yüksekliği de sıkça tartışılmıştır. İstanbul Mebusu Hüseyin Bey, ekmek fiyatlarının düşürülmesi gerektiğini belirtmiş, ancak İstanbul Belediye Başkanı Muhiddin Bey, bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. İstanbul'da bir çuval undan 94 ekmek çıkarken, 98 veya 100 ekmek çıkarılmasının imkansız olduğu savunulmuştur.²⁵ Bu tartışmalar, dönemin ekonomik koşulları ve kaynakların sınırlı olduğunu gözler önüne sererken, halkın temel gıda maddesi olan ekmeğin fiyatları üzerine taleplerin, üretim kapasitesine dayalı gerçekliklerle çeliştiğini göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal imzalı 1929 tarihli kararnameye göre, cezaevlerinde tutuklu bulunan mahkûmların sayısının gittikçe artması sebebiyle günlük verilen bir kilo ekmek yetmediği için durumu iyi olan mahkûmlara günlük bir ekmek verilmeyeceği, İcra Vekilleri Heyeti'nin 25 Aralık 1929 tarihli oturumunda kabul edilmiştir.²⁶

Vakit Gazetesi'nde yer alan bir habere göre, buğday fiyatlarının ucuz olduğu halde ekmek fiyatlarının neden yüksek olduğu sorulmuş, Emanet İktisat Müdürü Kemal Ömer Bey, geçen yıl buğdayın okkası 16.60 kuruşken, ekmek fiyatının 16.75 kuruş olduğunu, 1930 yılında ise buğdayın 15.18 kuruş ve ekmek fiyatının 15.25 kuruş olduğunu belirtmiştir. Bazı illerde, alım gücü düşük olanlar için ikinci sınıf ekmekler

²⁴ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 272.0.0.79.72.2.5.

²⁵ "Ekmek Fiyatı İndirilemez Mi?", *Akşam*, 2 Mayıs 1929.

²⁶ *BCA*.30.18.1.2.7.62.19.

üretilmeye başlanmıştır.²⁷ Bu dönemde ekmek fiyatları üzerinde yoğun tartışmalar meydana gelmiştir.

1931 yılında, “Near East” kuruluşu tarafından New York Baş Konsolosluğu’na gönderilen matbuatta, ekmek üretiminin daha modern koşullarda yapılması için farklı ekmek pişirme tekniklerine yer verilmiş ve bu bilgiler 10 Ocak 1931 tarihinde İktisat Vekâleti’ne sevk edilmiştir.²⁸ Ekmek üretimi noktasında farklı ülkelerin tecrübelerinde faydalanma yoluna gidilmiştir.

Basında bu dönemde ekmek konusunu gündeminden düşürmemiştir. Akşam Gazetesi’nde yer alan “Ekmek Meselesi” başlıklı habere göre, son dönemlerde İstanbul’da ekmek üretimi ya azalmış ya da ekmekler hızla tükenmiştir. Bu durum toplumda huzursuzluk yaratmış ve halk arasında tepkilere yol açmıştır. Fırınlara, ekmek fiyatlarının artırılması talebiyle günlük üretim kapasitelerini düşürmüşlerdir. Ekmek fiyatlarında artış talep edilmiş ve bu buğday fiyatlarındaki yükselmeden kaynaklandığı belirtilmiştir. Buğdayın fiyatı, 7,5 kuruştan 9 kuruşa çıkmıştır. Ekmek fiyatları ise belediyeler tarafından belirlenmektedir. Ekmek bulamayan vatandaşlar, alternatif olarak Fransız ekmeği, simit ve çavdar ekmeği gibi ürünlere yönelmek zorunda kalmışlardır. Belediyeler, günlük limitli ekmek üretimi yapan fırınlara ceza uygulamakla tehdit etmişlerdir. Ekmek temini konusunda yaşanan zorluklar nedeniyle halk, İstanbul’daki bazı belediye binalarının önünde toplanarak protesto gerçekleştirmiştir.²⁹ Bu haberden yola çıkarak İstanbul’daki ekmek sorununun sosyal, ekonomik ve politik bir meseleye dönüştüğünü söyleyebiliriz. Fırınlara ile belediyeler arasındaki gerilim, yerel yönetimlerin gıda fiyatları üzerinde ne kadar denetim sağladığını ve halkın temel ihtiyaçlara erişim hakkını nasıl savunduğunu sorgulatan bir durumu işaret etmesi açısından önemlidir.

Basına yansıdığı şekliyle, 1935 yılında İstanbul’da ciddi bir ekmek krizi yaşandığına dair çeşitli kaynaklarda bilgiler yer almıştır. Bu dönemdeki ekmek sorunu, yalnızca ekonomik zorluklarla değil, aynı zamanda toplumsal huzursuzluk ve sosyal dengenin bozulmasıyla da

²⁷ “Ekmek Pahalı Mı?”, *Vakit*, 7 Şubat 1930.

²⁸ *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*. 502.23182.101192.1.

²⁹ “Ekmek Meselesi”, *Akşam*, 13 Haziran 1932.

ilişkilendirilmiştir. Öne çıkan gazetelerden biri olan Haber Gazetesi, söz konusu krizin vahametini daha iyi aktarabilmek amacıyla, dönemin atmosferini “savaş dönemi” manzarasına benzetmiş ve İstanbul’un yaşadığı zorlukları adeta bir felaket durumu olarak tasvir etmiştir. Ekmek fiyatının bir kuruş artarak 11 kuruş ve Francala’nın ise 40 para artarak 15 kuruş yükselttiğini ifade etmiştir. Durumun toplamda sorunlara sebep olacağını dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Salih Bey’e seslenmişlerdir.³⁰ Ekmek, halkın temel gıda maddesi olmasının yanı sıra, ekonomik istikrarın ve devletin etkinliğinin simgesi olarak da değerlendirilebilir. Bu tür bir betimleme, dönemin toplumsal ve ekonomik koşullarının ne denli kritik bir noktaya ulaştığını vurgulamak açısından oldukça anlamlıdır.

Ekmek fiyatları, 1930’lu yıllarda Türkiye’de ekonomik ve sosyal düzeyde önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Özellikle bu dönemde yaşanan buğday ve ekmek krizi, halkın yaşam standartları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Neşet Halil Atay, 1930’larda bu konuyu ele alarak, köşe yazısında “Buğday ve Ekmek” başlığı altında bu krizin çözülmesi için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Atay, ekmek fiyatlarındaki artışı ve bu artışın yaratacağı olumsuz etkileri göz önünde bulundurarak, buğday üretimi ve ekmek fiyatları arasındaki ilişkinin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini vurgulamıştır. Atay’a göre, ekmek fiyatlarındaki istikrarsızlık, yalnızca buğday üretiminin yetersizliği ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda devletin soruna müdahil olması gerektiği ifade edilmiştir. Atay, devletin, hububat ürünlerinin alım satımını kontrol altında tutan ve denetleyen bir kurum aracılığıyla bu sorunun çözülmesini savunmuştur. Özellikle bu kurumun, buğday ticaretine yönelik merkezi bir denetim mekanizması kurarak, buğday fiyatlarını stabil hale getirmesi gerektiği düşünülmüştür. 1930’lu yıllar boyunca büyük şehirlerde, özellikle 1925-1936 yılları arasında, ekmek fiyatlarının ortalama olarak 12.57 kuruş civarında olduğu hesaplanmıştır. Bu dönemdeki ekonomik zorluklar, ekmek fiyatlarının halkın alım gücünü aşacak şekilde artmasına neden olmuştur. Atay, bu sorunun çözülmesi için ekmek fiyatlarının düşürülmesi gerektiğini savunmuş ve bunun için de buğday fiyatlarının düşürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Zira, ekmek üretiminin temel girdisi olan buğdayın fiyatı ne

³⁰ “Ekmeksizlikten Eziyet Çekti”, *Haber*, 26 Haziran 1935.

kadar yüksek olursa, ekmek fiyatlarının da o oranda yükselmesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte, buğday fiyatlarının düşürülmesi için çiftçilerin daha fazla desteklenmesi gerektiği de Atay'ın çözüm önerileri arasında yer almıştır. Çiftçilerin üretim kapasitesinin artırılması, buğdayın verimli ve sürdürülebilir bir şekilde üretilmesini sağlayacak mekanizmaların devreye sokulması, ekmek fiyatlarının düşmesi için temel bir gereklilik olarak görülmüştür. Çiftçilerin maliyetlerini karşılayabilmesi ve ürünlerini daha düşük maliyetlerle piyasaya sunabilmesi için devletin desteği büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, buğdayın doğrudan devlet tarafından alınıp dağıtılması gibi uygulamalar, bu sorunun çözülmesi adına bir çözüm önerisi olarak gündeme gelmiştir.³¹

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki aylarda, Türkiye'de ekmek ve ekmekle ilgili sosyal ve ekonomik meseleler yoğun bir şekilde tartışılmaya devam etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin "Ekmek Meselesi Yeni Bir Safhaya Girmiş Bulunuyor" başlığıyla verdiği haber, dönemin ekmekle ilgili temel tartışma konularına ışık tutmaktadır. Bu dönemde özellikle dört ana mesele yoğun bir şekilde ele alınmıştır: işçi yevmiyeleri, işçiye verilen ekmek miktarı, ekmek payı ve diğer kalem masrafları. Bu tartışmalar dönemin ekonomik koşulları ve artan yaşam maliyetleri ışığında şekillenmiş ve toplumsal huzursuzlukları artıran bir dizi faktörü ortaya çıkarmıştır. İlk mesele, işçi yevmiyelerinin düşük olması ve bunun sonucunda işçilerin geçim sıkıntısı çekmeleriydi. İkinci olarak, işçilere sağlanan ekmek miktarının, onların temel beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği ifade edilmiştir. Üçüncü olarak, ekmek payı konusundaki tartışmalar öne çıkmış, özellikle bu payın işçilere yeterli olup olmadığı sorgulanmıştır. Son olarak, diğer kalem masrafları, yani fırıncıların ekmek üretiminde karşılaştığı girdi maliyetleri ve işçilerin çalıştığı koşullar, tartışmaların önemli başlıkları arasında yer almıştır. Belediyeler bu dönemde, Fırıncılar Cemiyeti'ne başvurarak, şehirlerde daha fazla ekmek dağıtılması gerektiğini talep etmişlerdir. Bu talepler halkın temel gıda maddesi olan ekmeğe erişimini kolaylaştırmayı ve ekmek fiyatlarının denetlenmesini amaçlamaktadır. İstanbul Valisi Lütfü Kırdar, konuya ilişkin yaptığı açıklamalarda, özellikle kış aylarında işçi sayısının arttığını ve bu dönemde ekmek fiyatlarının

³¹ Neşet Halil Atay, "Buğday ve Ekmek", *Tan*, 5 Şubat 1937.

düşürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıklamalar, halkın geçim koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir müdahale olarak değerlendirilebilir.³²

Savaş devam ederken 15 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu Tasarısı, Başbakan Refik Saydam tarafından TBMM'ye gönderilmiştir. 18 Ocak 1940 tarihinde ise TBMM'de kabul edilmiştir. 6 Bölüm ve 72 madden oluşmuştur. 8. madde *"Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinden istihsal programları istemek veyahud bu müesseselere doğrudan doğruya bu yolda program vermek salâhiyetini haizdir"* ve 21. madde de ise *"Halkın ve millî müdafaanın katği ihtiyacı olan zarurî maddelerin istihkak mikdarını lüzum halinde Hükümet, tayin ve tahdid edebilir"*. Şeklinde maddeler ile ekmek ve benzeri gıdalar için düzenlemeler içermiştir. Bu kapsamda gıda ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Sekizinci madde *"Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinden istihsal programları istemek veyahud bu müesseselere doğrudan doğruya bu yolda program vermek salâhiyetini haizdir"* ve 21. madde de ise *"Halkın ve millî müdafaanın katği ihtiyacı olan zarurî maddelerin istihkak mikdarını lüzum halinde Hükümet, tayin ve tahdid edebilir"*. Şeklinde maddeler ile ekmek ve benzeri gıdalar için düzenlemeler içermiştir. Bu kapsamda gıda ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.³³ Özellikle gıda maddeleriyle ilgili düzenlemeler, kanunun içeriğinde önemli bir yer tutmuştur. Bu çerçevede, 8. madde, hükümete sanayi ve madencilik sektörlerinde üretim programları talep etme ya da doğrudan müdahale etme yetkisi vermiştir. 21. maddede ise halkın ve millî müdafaaya yönelik ihtiyaç duyulan zorunlu malların, hükümet tarafından miktarının belirlenebileceği ve sınırlanabileceği ifade edilmiştir. Bu düzenleme gıda maddeleri gibi temel ihtiyaçların temininde yaşanacak olası kıtlık durumlarına karşı önlem alınmasına olanak tanımıştır.

Başbakan Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından Başvekâlet Müsteşarlığı'na gönderilen yazıda, İstanbul'da günlük ekmek harcamanın 350 tona çıktığı belirtilmiş ve bunun için 400 ton buğdayın İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir. Ayrıca 1940 yılında İzmit'te

³² "Ekmek Meselesi Yeni Bir Safhaya Girmiş Bulunuyor", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1939.

³³ TBMMZC, 15 Ocak 1940, D.6, C.25, s.62, 1938-158; TBMM Kanunlar Dergisi, 15 Ocak 1940, C.21, s.1-16; Resmi Gazete, 26 Mart 1940, S.4417, s.13213-13216.

birkaç gün ekmeksiz kalındığı ve buna karşılık Ankara Belediyesi tarafından temin edilen iki vagon ekmeğin İzmit'e gönderilmesi kararı alınmıştır. Ekmek temininde yaşanan zorluklar ve ekonomik kriz, devletin ekmek üretim ve dağıtımını düzenlemeye yönelik çeşitli önlemler almasına sebep olmuştur.³⁴ 1940'lı yıllarda Türkiye'de ekmek temininde yaşanan zorluklar, savaşın ve ekonomik krizin etkileriyle birleşerek büyük bir sorun haline gelmiştir. Ancak devletin aldığı önlemler, bu krizi aşmak için atılan önemli adımlar olmuştur. İstanbul'a buğday gönderilmesi ve İzmit'e ekmek gönderilmesi gibi çözümler, hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler arasında işbirliği ile bu tür büyük krizlerin nasıl çözülmeye çalışıldığını göstermiştir.

Başvekâlet tarafından Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğüne 10 Ekim 1940 tarihinde gönderilen yazıda İzmit'te birkaç gün ekmeksiz kalındığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Ankara Belediyesi tarafından temin edilen iki vagon İzmit'e tahsis edilmesi kararı alınmıştır. Dâhiliye Müsteşarı Yardımcısı Şefik Bicioğlu tarafından Başvekâlet Müsteşarlığına yazılan yazında İstanbul'da satılmakta olan ekmeğin, İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğünden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 80 randımanlı ve tek tip undan yapılmış ekmeğin dörtte biri ile 86 randımanlı asker unundan yapılmış ekmeğin yarım parçası Başbakana numunelerin arz edilmesi için 26 Ekim 1940 tarihinde gönderilmiştir.³⁵

İcra Vekilleri Heyeti tarafından buğday fiyatlarına zam yapılması üzerine Ankara ve ilçelerinde ekmek fiyatları zamlanmıştır. Ankara Merkez ise Francala ekmeği üretilmiş ve fiyatı 16.75 olarak tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda eski ve yeni fiyatlar verilmiştir.

Tablo 2: Ankara ve İlçelerin Eski ve Yeni Ekmek Fiyatları³⁶

Yerleşim Birimi	Eski Fiyat	Yeni Fiyat
Bala	12	13

³⁴ BCA.30.10.0.0.184.270.1.

³⁵ BCA.30.10.0.0.45.290.56.

³⁶ BCA.30.10.0.0.184.271.2.

Bey pazarı	13.50	14
Polatlı	12	13
Ayaş	12	0
Nallıhan	12	14
Haymana	13	14
Keskin	12	12.50
Kalecik	13	13.50
Çubuk	13	13.50
Kızılcihamam	11.50	13
Şerefli Koçhisar	13.50	17
Ankara	12.75	13

Yukarıda yer alan tabloya baktığımızda buğdaya yapılan zam sebebiyle ekmek fiyatlarının yükseltildiği Ankara ve ilçelerinde görülmüştür.

Dâhiliye Vekili tarafından Başvekalet Yüksek Makamına gönderilen yazıda, Edirne Valiliğinden alınan bir telgrafta, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin araç tahsis etmemesi nedeniyle 4 gündür Edirne'ye buğday sevk edilmediği ve bunun sonucunda Edirne ve Trakya'da buğdaylı un kalmadığı bildirilmiştir. Bu sebeple acil nakliye işleminin çözülmesi amacıyla İstanbul Valiliği'ne, İstanbul Komutanlığı'na ve Liman Umum Müdürlüğü'ne emir verilmiştir. Ticaret Vekilliğinden de bu sorunun acilen çözülmesi istenmiştir.³⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzasıyla 1941 yılında yayımlanan bir kararnamede, Türkiye'de ekmek üretimiyle ilgili önemli

³⁷ BCA.30.10.0.0.184.270.9.

düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenleme ile ekmek üretiminde standardizasyon sağlanmış ve tek tip ekmek üretimi zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca, francala ekmeğin üretimi sınırlanmış ve ekmek üretiminde kullanılan buğdaya %15 oranında çavdar karıştırılması kararlaştırılmıştır. Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 11 numaralı kararı ile yürürlüğe giren bu düzenlemeyle, birkaç ay sonra yapılan yeni bir düzenlemeyle çavdar oranının %20'ye yükseltilmesi uygun görülmüş; %30 oranında arpa karıştırılmasında bir sakınca olmadığı belirtilmiştir. Bu nispeti belirleme yetkisi ise Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilmiştir.³⁸ Bu kararname, Türkiye'nin gıda üretimi ve tüketimi üzerindeki devlet müdahalesinin bir örneğidir ve özellikle II. Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklarla başa çıkma çabasıyla şekillenen bir düzenleme olarak önem taşır. Ekmek üretiminde getirilen standardizasyon ve malzeme karıştırma oranları, devletin kaynakları etkin bir şekilde yönetme amacını güttüğünü ve bu süreçte toplumsal ihtiyaçları karşılamayı hedeflediğini göstermektedir.

Milli Müdafaa Vekili tarafından Başvekâlete 30 Haziran 1941 tarihinde gönderilen yazıda, Yalova ve İzmir'deki ordu birliklerinde arpasız ekmek kullanıldığı tespit edilmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ihtiyaca göre verdiği unlar bundan sonra %30 oranında arpa unu ile karıştırılarak ekmek yapılması kararı alınmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi, ordu birliklerinin ihtiyacını karşılamak amacıyla ellerindeki arpasız unlara karıştırılmak üzere 5000 çuval arpa ununu birinci ve ikinci orduya göndermiştir.³⁹

Antalya Valisi Haşim İşcan, 04 Temmuz 1941 tarihinde Başvekâlete gönderdiği yazısında, şehirdeki dört ekmek fırınının birleşerek tek bir fırın haline geldiğini ve fiyatların arttığını bildirmiştir. Fırına yapılan ani incelemede ekmek örneği alındığı belirtilmiş ve fiyatların düşmesi amacıyla Antalya Belediyesi, çalışmayan bir fırını kiralamıştır. Böylece şehirdeki ekmek sorunu çözüme kavuşturulmuştur.⁴⁰ Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı ekonomik ve tarımsal zorluklar karşısında, devletin gıda üretimi ve dağıtımında aldığı bu tür önlemler, savaşın getirdiği kriz koşullarında halkın ve ordunun temel ihtiyaçlarını

³⁸ BCA.30.18.1.2.95.49.1.

³⁹ BCA.30.10.0.0.50.323.5.

⁴⁰ BCA.30.10.0.0.65.436.8.

karşılamaya yönelik etkili bir strateji olarak değerlendirilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzasıyla çıkarılan bir diğer kararname ile ekmek üretimi ile ilgili bir düzenleme daha yapılmıştır. Bu düzenlemeyle, yeni tip ekmeğin 100 kilo safi buğdaydan 89-91 kilo un alınacak şekilde hazırlanması kabul edilmiştir. Bu kararın uygulanmasında Mahalli Mülkiye, Sıhhiye, Belediye Teşkilatı, Ticaret, Dâhiliye, Sıhhiye ve Toprak Mahsulleri Ofisi sorumlu tutulmuştur.⁴¹ Bu kararname, Türkiye'nin savaş dönemi ekonomisinde ve gıda üretiminde karşılaştığı büyük zorluklara karşı devletin aldığı başka bir stratejik önlem olarak öne çıkmıştır. Ekmek üretiminin düzenlenmesi, hem gıda krizinin önlenmesi hem de halkın ve ordunun beslenme ihtiyaçlarının karşılanması açısından kritik bir adım olmuştur. Devletin farklı kamu kurumlarının işbirliği içinde çalışarak bu süreci denetlemesi, merkezi yönetimin etkinliğini ve gıda güvenliğini sağlamak için ne kadar kapsamlı bir yaklaşım benimsediğini göstermesi açısından önemlidir.

Mersin'de ekmek sıkıntısı yaşandığına dair bir telgraf gönderen Kambiyo Memuru Sadık Sinsal, Başvekâlete durumu bildirmiştir. Bunun üzerine Mersin'de İçel Valisi Sahip Örgen tarafından yapılan incelemelerde, şehirdeki un fabrikasının bozulması nedeniyle birkaç gün boyunca fırınlara un verilmediği ve civar illerde un tedarikinin zor olduğu için fırınlar önünde uzun kuyruklar oluştuğu tespit edilmiştir. Çözüm olarak, eleksiz değirmenlerde unlar öğütölüp ekmek üretimi sağlanmış ve bu süreçte binlerce kişinin ekmezsiz kalmadığı, yalnızca birkaç kişinin mağdur olduğu bildirilmiştir.⁴²

İkinci Dünya Savaşı yıllarında un ve buğday tedarikinde yaşanan sorunlar nedeniyle Ticaret Vekâletine, bu ürünlerin temin edilmesi amacıyla 500.000 liralık ek bir bütçe tahsis edilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti, bu kararı 8 Ekim 1941 tarihinde kabul etmiştir.⁴³ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzasıyla çıkarılan 24 Ekim 1941 tarihli kararnamede, buğday ve undan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi ve simit dışında diğer ürünlerin yapılması ve satılması yasaklanmıştır. Bu

⁴¹ BCA.30.18.1.2.95.69.3.

⁴² BCA.30.10.0.0.65.436.10.

⁴³ BCA.30.18.1.2.96.86.2.

düzenleme, Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 14 Kasım 1941 tarihli ve 1/1902 sayılı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından 24 Kasım 1941 tarihinde kabul edilmiştir.⁴⁴

1 Eylül 1942 tarihinde, 42 vilayete ekmek karnesi uygulaması getirilmiştir. Bu şehirlerde ekmek kartları, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından bir memur aracılığıyla vilayetlere teslim edilmiştir. Kartların dağıtımında, o vilayetteki vali ve belediye başkanı sorumlu tutulmuştur. Ayrıca, her vilayette ne kadar kart dağıtıldığı, toplu olarak Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bildirilmesi zorunlu hale getirilmiştir. İsmi olmayan şehirler ise kart usulüne tabi tutulmamıştır. Ticaret Vekili Behçet Uz tarafından bu uygulama duyurulmuştur.⁴⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından itibaren, temel tüketim maddelerinden biri olan ekmek, halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde, ekmek temininde devletin rolü giderek artmış ve ekmek üretimi ile dağıtımı devlet tarafından düzenlenmiştir. Bu süreçte, ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla devletle ilgili çeşitli kurumlar aracılığıyla organizasyonlar kurulmuş, ekmek temini noktasında devletle özel sektör arasında çeşitli anlaşmalar ve sözleşmeler yapılmıştır. Bu sözleşmeler, ekmek üretiminin ve dağıtımının daha verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla, devletin denetimi altında gerçekleştirilen tedarik zincirine dayalı bir düzenleme modelini yansıtmaktadır

Tablo 3: 1 Eylül 1942 tarihi itibarıyla Ekmek Karnesi Uygulaması Olan iller⁴⁶

Vilayetler					
Ank ara	Ama sya	Aydın	Bileci k	Bu rdur	Bitlis
Bur sa	Çana kkale	Çankı rı	Diyar bakır	Edi rne	Elazı ğ

⁴⁴ BCA.30.18.1.2.96.95.17.

⁴⁵ BCA.30.10.0.0.185.273.23

⁴⁶ BCA.30.10.0.0.185.273.23.

Erz urum	Gire sun	Gümü şhane	Hata y	İz mir	İçel
İsta nbul	Ispar ta	Kars	Kasta monu	Ka yseri	Kırl areli
Koc aeli	Mala tya	Manis a	Mard in	M araş	Muğl a
Ord u	Rize	Sams un	Seyh an	Siir t	Sino p
Siva s	Tekir dağ	Tokat	Trabz on	Urf a	Zong uldak

Yukarıda yer alan tabloda 42 vilayette ekmekte karnesi uygulaması getirilmiştir. 1 Eylül 1942 tarihinde Türkiye’de 42 şehre ekmek karnesi uygulamasının getirilmesi, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarına ışık tutan önemli bir gelişmedir. İkinci Dünya Savaşı’nın zorlukları, özellikle temel gıda maddelerinin tedarikinde yaşanan güçlükler, bu tür önlemlerin alınmasına neden olmuştur. Uygulamanın her vilayette vali ve belediye başkanlarının sorumluluğunda olması, merkezi otoritenin yerel düzeydeki yönetimle işbirliği yaparak bu sorunla mücadele etmeye çalıştığını gösterir.

Ekmeklik hububat tespiti ve ekmek kartı uygulamasının başlatılması üzerine, Ticaret Vekâletine 200 bin lira ödenek tahsis edilmiştir. Bu ödenek, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 13 Ocak 1942 tarihinde kabul edilmiştir. Ayrıca, Ticaret Vekâleti tarafından ekmeklik unlara kısmi olarak bakliyat ve diğer hububat ürünlerinin katılması kararı alınmış ve 7 Nisan 1942 tarihinde bu karar İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanmıştır.⁴⁷ Ticaret Vekili tarafından 6 Mayıs 1942 tarihinde, ekmeklik ve yemlik hububat üretiminin giderek terk edildiği, özellikle mısır ziraatının azalmasına bağlı olarak, gelir getiren tütün ekiminin tercih edilmeye başlandığına dair Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine bir yazı gönderilmiştir. Bu durumun ekmek sıkıntısına yol açabileceği

⁴⁷ BCA.30.18.1.2.97.108.8; BCA.30.18.1.2.98.26.16.

endişesiyle, gerekli tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁸ Hükümetin aldığı karar doğrultusunda, 11 Mayıs 1942 tarihinden itibaren orduya sağlanan ekmek miktarı 600 grama düşürülmüştür. Bu durum, 4 Aralık 1942 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti tarafından Başvekâlete yazılan bir yazı ile desteklenmiş ve bölük merkezlerinden uzak görevli askerlere ve demiryolu erlerine ekmek kartı verilmesi önerilmiştir.⁴⁹

Ordu Valisi Sadri Aka, 3 Ekim 1942 tarihinde Başvekâlet Yüksek Makamına gönderdiği yazıda, Ordu vilayetinde ekmeğe % 35 oranında patates karıştırılmaya başlandığını belirtmiştir. Bu ekmeklerden bir numune Başvekâlet'e gönderilmiş ve 2 Ekim 1942 tarihinde pişirilmiştir. Ekmeklerin fiyatları da belirlenmiş olup, 600 gramlık ekmek şehirde 21 kuruş olarak satılmakta, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından verilen un çuvalı ise 24 lira 20 kuruş olarak satılmaktadır.⁵⁰

Profesör Doktor Sadi Irmak tarafından kaleme alınan "Beyaz Ekmek Mi, Yoksa Esmer Ekmek Mi?" başlıklı köşe yazısında, son dönemde ekmek çeşitleri üzerine yoğunlaşan tartışmaların giderek arttığına dikkat çekilmektedir. Irmak, insanlık tarihinin büyük bir kısmında geleneksel yöntemlerle ekmek yapıldığını, ancak modern dönemde ince un üretme tekniğinin giderek daha yaygın hale geldiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, unun işleniş şekli ve türü, ekmek türlerinin besin değerini doğrudan etkilemektedir. Irmak'ın vurguladığına göre, son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar, daha az işlenmiş ve daha koyu renkli unlardan yapılan ekmeklerin, beyaz ekmeğe kıyasla besin değerleri açısından daha faydalı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, esmer ekmekler ve kaba un, içerdiği lif, vitamin ve mineral açısından daha zengindir. Bu tür ekmeklerin sağlık üzerindeki olumlu etkileri, sindirim sistemi üzerinde düzenleyici bir rol oynamalarının yanı sıra, kan şekeri seviyelerinin dengelenmesine de katkı sağladığı yönünde bulgular bulunmaktadır.⁵¹

İkinci Dünya Savaşı'nın zor şartları sebebiyle Hariciye Vekâletin tarafından yazılan yazıda ekmek, süt ve sütlü mamullerin 16 Ekim

⁴⁸ BCA.30.10.0.0.182.253.14.

⁴⁹ BCA.30.10.0.0.50.324.27.

⁵⁰ BCA.30.10.0.065.436.27.

⁵¹ Sadi Irmak, "Beyaz Ekmek Mi, Yoksa Esmer Ekmek Mi?", *Son Posta*, 18 Kasım 1941.

tarihinden itibaren vesikaya tabi tutulacağı belirtilmiştir. Ekmek günlük kişi başına 225 gram olarak belirlenmiştir. 19 yaşına kadar ve genç olanlara günlük 100 gram ağır işçilere 200 gram fazla verilmesi uygun bulunmuştur. Böyle bir uygulama olmasının sebebi ise harbin uzun sürme ihtimaline karşılık mevcut stokların çok azalmış olmasıdır.⁵²

Savaş koşullarında olunması rağmen sosyal devlet anlayışı ile hareket edilmiş ve dar gelirli olan kişi ailelerin ekmek ve ekmekli hububat ihtiyaçları 2/18887 karara bağlı olarak oluşturulan yönetmenliğe göre sağlanmıştır.⁵³ Ticaret Vekili İzmir’de incelemelide bulunmuş ve dar gelirli için daha fazla yardım yapılacağını ifade etmiştir. Halkın bu konuda bilgilendirilmesi için gazetelerde dar gelirli için ucuz ekmek ve un verilmesi kararı yansımıştır.⁵⁴

Dâhiliye Vekili Recep Peker tarafından Başvekâlete gönderilen telgrafta vilayetlerde tespit edilen fakir ve muhtaç yoksul olanlara İcra Vekilleri Heyeti 20 Ekim 1942 tarih ve 2/18887 numaralı kararınca hükümetçe ekmek ve ekmeklik hububat dağıtılmasına dair talimatname birinci maddesinde gösterilen memur ve sabit gelirlerine satılan fiyatta ekmek satılması kararı alınmıştır. Vilayetlerde fakir ve yoksullar tespit edilip o şehrin valiliğine isim olarak defter verilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca bu bilgiler Umumi Müfettişliklere ve Valiliklere ayrıca bildirilmiştir.⁵⁵

Hamursuz Bayram kutlaması sebebiyle Filistin Haham Başının, Edirne bulunan Yahudiler için hamursuz ekmek teminin zor olduğu onları ekmek temin edilmesi için 1943 yılında Türkiye Kudüs Konsolosluğuna başvuruda bulunmuştur. Kudüs Konsolosu tarafından Hariciye Vekâletine yazılmıştır.⁵⁶ 1943 yılında Türkiye Kudüs Konsolosluğuna yapılan hamursuz ekmek temini başvurusu, sadece bir gıda temini meselesi değil, aynı zamanda Türkiye’nin dini hoşgörüsünü, azınlık haklarına verdiği önemi ve diplomatik ilişkilere verdiği önemin bir yansımasıdır

⁵² Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 540.44551.213246.

⁵³ BCA.30.18.1.2.100.110.2.

⁵⁴ “Dar ve Değişmez Gelirli Sayılacak Vatandaşlar”, *Son Posta*, 18 Nisan 1943, s.1; Ticaret Vekilinin İzmirde Tedkikleri”, *Son Posta*, 1 Temmuz 1943, s.1.

⁵⁵ BCA.30.10.0.0.117.818.20.

⁵⁶ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 522,2603.22770.1/11 Ocak 1943.

Milli Müdafaa Vekâleti tarafından Başvekâlete gönderilen yazıda Ticaret Vekâletinin 17 Eylül 1943 gün ve 75326 sayılı yazısı üzerine ordunun günlük ekmek limitinin 1 Ekim 1943 tarihinden 900 grama çıkarıldığı belirtilmiştir. Ancak Van, Bitlis, Hakkâri, Muş, Kars, Erzurum ve Karaköse vilayetlerinde 950 gram olarak devam ettirilmesi kararı alınmıştır. Doğu'da askeri birlikler az olduğu için bu miktarın azaltılmaması Ticaret Vekâletine arz edilmiştir.⁵⁷ Ayrıca bu dönemde bu dönemde emekli, dul ve yetimlere ucuz ekmek verilmesi için Kızılay, CHP ve Belediyelerden yardım görenlerin listesi talep edilmiştir. Ucuz ekmek alacaklara her ayın başında ekmek verilmesi kararı alınmıştır.⁵⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarından karne uygulamasına sadece Türkiye vatandaşları tabi tutulmamıştır. Aynı zamanda yabancı ülke vatandaşı olup Türkiye sınırlarında yaşayanlarda buna tabi tutulmuştur. Buna örnek olarak 1944 yılında Eski Fransa Büyükelçisi Gaston Bergery ve ailesine hem ikamet tezkeresi hem de ekmek karnesi verilmesi talep edilmiştir.⁵⁹ Ticaret Vekili B. Celal Sait Siren, 24 Nisan 1944 tarihinde yaptığı açıklamada, ekmeğin karaborsaya düşmemesi için alınan tedbirlerle birlikte ekmek istihkakının kısa süre içinde artırılacağını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzalı kararname ile, 1 Ekim 1944 tarihinde yedi yaşına kadar olanlara 375 gram, yedi yaşından büyük olanlara ise 750 gram ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁰

Dönem itibarıyla ekmek krizi devam etmektedir. 26 Şubat 1945 tarihinde, Irak Elçiliği, 1945 yılı içinde düzenlemeyi planladığı yemek daveti için Ankara Belediye İktisat Müdürlüğü'ne 40 adet beyaz ekmek temini talebinde bulunmuştur.⁶¹ Son Posta Gazetesinin "Yeni Çeşni Ekmek" başlığıyla verdiği haberde yeni çeşnili ekmek Bakanlar Kurulunda kabul edildiği ifade edilmiştir. 900 gram somun 30 ila 32 kuruş ve francala ise 600 gramlık 32 kuruş olacaktır.⁶²

Bulaşıcı ve salgın hastalıklar ile savaşta kullanılmak üzere Türk tipi Ekmek (C) marka seyyar etüv makinesinin pazarlıkla satın alınması

⁵⁷ BCA.30.10.0.0.50.325.16.

⁵⁸ "Kimlerin Ucuz Ekmek Alacağı Tespit Edildi", *Son Posta*, 21 Ocak 1943.

⁵⁹ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 525.38250.153140.

⁶⁰ BCA.30.18.1.2.106.66.9.

⁶¹ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 533.10811.67084.1.

⁶² "Yeni Çeşni Ekmek", *Son Posta*, 4 Temmuz 1945.

Bakanlar Kurulu kararınca 21 Mart 1946 tarihinde kabul edilmiştir.⁶³ Mart 1946 tarihi itibarıyla PTT Memurlarından Nevzat, Rıza ve arkadaşları Erzurum'da ekmek bulmakta zorluk yaşadıklarını Yüksek Başbakanlığa yazdıkları dilekçe ile ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Erzurum Valisi inceleme yapmıştır. Bu durumun sadece bürgüne özgü olduğu piyasa 200 ton buğday tahsis ederek sorunu çözüldüğünü ifade etmiştir.⁶⁴ İkinci Dünya Savaşından sonra un ve ekmek ile ilgili olarak yeni kararların alındığı görülmüştür. Çocuklar ve büyükler için 450 gram ve ağır işçiler için ise 900 gram verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca 100 kilo safi hububattan elde edilen 74-76 randımanlı un yalnız makarna, bisküvi, çörek, simit, peksimet, pasta, börek, baklava ve benzeri hamur işi maddelerinden kullanılması kararlaştırılmıştır.⁶⁵

CHP İl İdare Kurulu Başkanı İsmail Ergener tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda Karabük ve Safranbolu için Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından 9 Ekim 1945 tarihinden beri günlük 840 çuval tahsis edildiği belirtilmiştir. Fakat yaptığım incelemelerde bu durum eksik gerçekleşmiştir. Bu sebeple şehirde ekmek sorunu çıkmıştır. Bunun üzerine yapılan inceleme sonucunda Safranbolu ilçesine Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından her ay kırıkale den temin edilmek şartıyla 840 çuval un verildiği belirtilmiştir. İlçede un sıkıntısı olmadığını nakliye sorunun yaşandığı için un gönderilmediği Ticaret Bakanı Raif Karadeniz tarafından CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu'ya bilgilendireme yapılmıştır.⁶⁶

Tablo 4: 1949 Yılında Farklı İllerdeki Ekmek Fiyatları⁶⁷

Şehirler	Oca k	Şub at	Ma rt	Nis an	Ma yıs
Ankara	28. 74	28. 74	28. 74	28. 74	28.7 4

⁶³ BCA.30.18.1.2.110.21.13.

⁶⁴ BCA.30.10.0.0.84.530.6.

⁶⁵ BCA.30.18.1.2.111.38.8.

⁶⁶ BCA.490.1.0.0.551.2201.2.

⁶⁷ BCA.30.1.0.0.84.531.16.

Antalya	29. 76	29. 76	30. 86	33. 33	-
Denizli	27. 78	27. 78	27. 78	32. 05	-
Diyarba kır	38. 10	38. 10	38. 10	42. 11	42.1 0
Edirne	31. 03	31. 03	31. 03	31. 03	31.0 3
Elazığ	35	35	35	39	-
Erzurum	35	35	35	31. 50	-
Eskişehi r	29. 94	29. 94	29. 94	37. 50	-
Giresun	31. 85	31. 85	31. 61	41. 38	-
İçel	28. 99	28. 99	28. 99	28. 99	-
İstanbul	28. 74	28. 74	28. 74	28. 74	29.4 0
İzmir	27. 78	27. 78	28. 41	28. 78	28.7 8
Kastam onu	33. 33	33. 33	33. 33	33. 33	-
Kayseri	29. 41	29. 41	30. 77	33. 33	33.3 3

Konya	26. 67	26. 67	26. 67	26. 67	-
Samsun	30. 86	30. 86	32. 36	35. 29	-
Seyhan	30	30	30	30	-
Sivas	29	29	29	29	-
Trabzon	32	32	33. 33	35. 55	35.5 5
Zonguldak	29. 41	29. 41	29. 41	30	30

Tabloyu incelediğimizde, dönemin ekmek fiyatlarıyla ilgili bazı önemli eğilimler ortaya çıkmaktadır. En ucuz ekmeğin Ankara'da satıldığı, en pahalı ekmeğin ise Diyarbakır'da bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, bölgesel farklılıkların ve yerel pazar dinamiklerinin, ekmek fiyatları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Dönemin gıda fiyatları büyük ölçüde savaş koşulları sonrası durumu, tarımda yaşanan aksaklıklardan ve dağıtım sorunlarından etkilenmiştir. Fiyatların genellikle arttığı, yani bazı şehirlerde ekmek fiyatlarının yıl içinde düzenli olarak yükseldiği görülmüştür.

Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan 1945 tarihli bir raporda, "Hububat ve Ekmek" başlığı altında belirtilen tedbirlerin, buğday fiyatındaki dalgalanmaları büyük ölçüde giderdiği vurgulanmaktadır. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından piyasaya yakın bir fiyatla gerçekleştirilen buğday alımları sonucunda yaklaşık 900.000 ton buğday temin edilmiştir. Bu sayede, TMO'nun belirlediği fiyat ile çiftçilerin mağduriyetinin önüne geçilmiş ve halkın ekmek ihtiyacının karşılanmasında önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca, bu dönemde unlu

gıda maddeleri üzerinde uygulanan imal ve satış yasağının kaldırılması ile halkın ucuz ekmeğe erişimi sağlanmıştır.⁶⁸

1946 yılı itibarıyla ülkede ekmek krizi devam etmekteydi. Bu dönemde, ekmek krizi sebebiyle Adana'da yaşayan Arzuhalci Battal Özcan, belediye tarafından dağıtılan ekmeklerden halktan ayrıca ücret alındığını ifade etmiştir. Ayrıca, Belediye tarafından verilen Ekmek Karnesi için kâğıt ve baskı masraflarının karşılanması adına 3 kuruş, Çocuk Esirgeme Kurumu'na ise 1 kuruş ödendiği belirtilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde ise herhangi bir hukuka aykırılık ya da yasal olmayan bir işlem tespit edilmemiştir.⁶⁹ Ekmekle ilgili alınan tedbirler, 1946 yılı itibarıyla Ticaret Bakanlığı'nın Hükümet Programı'na da yansımıştır. 7 Eylül 1946 tarihinde, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde ekmek karnesi uygulamasına son verilmiş, ekmek istihkakları kaldırılmıştır. 10 Ekim 1946'dan itibaren ise, "Francala" adı verilen ekmek türünün üretimi ve satışı serbest bırakılmıştır.⁷⁰

Savaş sonrası dönemde ekmekle ilgili tartışmalar, toplumun önemli meselelerinden biri olarak gündemde kalmaya devam etmiştir. Bu çerçevede, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grubu toplantısında ekmek meselesi yeniden ele alınmış, Kırklareli Milletvekili B. Zühtü Akın, konuya ilişkin olarak, "Halk daha ne istiyor? Bu haline bin kere şükretsün. Memlekette ekmek meselesi diye bir şey yoktur" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁷¹

Ekmek Krizine Yönelik Çözüm Arayışları ve Sosyal Politikalar

20. yüzyılda Osmanlı coğrafyasındaki ekmek krizi, özellikle I. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında, Milli Mücadele dönemiyle birlikte yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Bu dönemde, yaşanan krizle başa çıkmak için çeşitli çözüm önerileri ve uygulamalar ortaya konulmuştur. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, ekmek krizinin önüne geçebilmek amacıyla farklı önlemler alınmış ve bu soruna yönelik çeşitli stratejiler geliştirilmiştir.

Cihan Harbi'nin patlak vermesinin ardından, buğday ve un ithalatı neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu durum, İstanbul'daki

⁶⁸ BCA.30.1.0.098.606.1.

⁶⁹ BCA.30.1.0.0.65.401.6.

⁷⁰ BCA.30.10.0.0.14.81.6.

⁷¹ "Ekmek Meselesi Yoktur", *Akşam*, 30 Nisan 1948.

değirmenleri, Anadolu'dan gelen buğdayla üretim yapmaya zorlamıştır. Ancak, İstanbul'un büyük nüfusunu beslemek için un temini güçleşmiş, savaş süresince ekmek bulmak oldukça zor hale gelmiştir. Bu bağlamda, buğday temini, hem Cihan Harbi'nde hem de sonrasında İstanbul'daki değirmencilik sektörü için ciddi bir sorun olmuştur. Savaşın başlamasıyla un ithalatı neredeyse tamamen durduğunda, kentin un ihtiyacının Anadolu ve Trakya'dan gelen buğdaylarla karşılanabileceği düşünülmüştür.⁷² Dönem itibariyle ekmek krizinin ortaya çıkması bu şekilde engellenmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde, Türkiye'nin tarımsal üretimini artırmak ve modernize etmek amacıyla ziraatta makine kullanımının önemi vurgulanmıştır. Tarımda verimliliği artırmak ve üretim süreçlerini daha verimli hale getirmek için Avrupa ve diğer ülkelerden çeşitli tarımsal makineler temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, sapan, pulluk, tırmık, çapa makinesi ve tınav makinesi gibi araçların kullanılması hedeflenmiş ve geleneksel tarım yöntemlerinin yerine bu modern araçlarla daha hızlı ve etkili bir üretim sağlanması amaçlanmıştır.⁷³ Tarımsal üretimin modern araçlarla artırılması, ekmek üretiminin hem niceliksel olarak artmasına hem de daha ucuz ve erişilebilir hale gelmesine katkı sağlamıştır.

1924 yılında TBMM Başkanı Fethi Okyar tarafından sunulan önerge doğrultusunda, Ticaret Odası üyeleri, bürokratlar ve eğitimcilerden oluşan 13 kişilik bir İstanbul İktisat Komisyonu kurulmuştur. Daha sonra bu komisyondan hazırlanan rapor basılmıştır. Raporun içeriğinde "Değirmencilik, Fırıncılık, Unculuk" başlığına yer verilmiştir. Bu bölümde, fırıncılığın yerel bir uğraş olduğu ve bu konunun detaylı bir şekilde ele alınabilmesi için gelecekte çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir. Savaş yıllarında, İstanbul'un un ihtiyacı Anadolu'dan temin edilen unlarla karşılanmıştır. Mütareke dönemi sırasında ise un temini ABD'den yapılmıştır. Yurtdışından ithal edilen un miktarını azaltmak amacıyla, gümrük tarifeleri artırılmıştır. İklim koşulları nedeniyle bazı yıllarda kuraklık yaşandığı ve bunun çözümü olarak Sivas'a bir demir yolu hattı bağlanması gerektiği ifade edilmiştir. İstanbul'da 1920'li yıllarda toplamda 19 un fabrikası bulunmaktaydı. Ancak Anadolu'daki

⁷² S. Başkutlu, a.g.e. , s.140-141.

⁷³ Ayşe Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Ankara, 1989, s.31-32.

değirmenlerin hala ilkel yöntemlerle üretim yaptıkları raporda vurgulanmıştır.⁷⁴ Ekmek krizi, özellikle savaş ve mütareke dönemlerinde gıda güvenliği açısından önemli bir sorun olmuştur. İstanbul İktisat Komisyonu raporunda, İstanbul'un un ihtiyacının dışarıdan temin edilmesi, yerel üretimin yetersizliğini ve dışa bağımlılığı gözler önüne sermektedir. Komisyonun, Sivas'a demir yolunun bağlanması ve yerel değirmenlerin modernize edilmesi gibi önerileri, hem gıda güvenliğini sağlamaya yönelik stratejik adımlar atılmasını hem de yerel üretimin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu süreç, gıda üretiminin çeşitlendirilmesi ve kriz anlarında sürdürülebilir bir tedarik zinciri oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

1925 yılının Ocak ayında, Ticaret Encümeni'nin ve ilgili bakanlıkların katıldığı bir toplantıda, Türkiye'de ekmek fiyatlarının artışı engellemek amacıyla, belirli miktarda buğday ve mısır stokunun erken temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde, Hükümet, halkın uygun fiyatlarla ekmek temin edebilmesi için çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Maliye Müsteşarı Ali Bey'e sunulan raporda, ekmek üretiminde tek tip bir standardizasyon uygulanarak yıllık olarak tasarruf sağlanabileceği belirtilmiştir.⁷⁵ Böyle bir düzenleme, yalnızca devletin bütçesini rahatlatmakla kalmayıp, aynı zamanda halkın temel gıda maddelerinden biri olan ekmeğe daha düşük fiyatlarla erişimini sağlaması amaç edinilmiştir.

Hükümet, bu dönemde ekmek fiyatlarını kontrol altına almak ve halkın daha uygun fiyatlarla ekmek temin edebilmesini sağlamak amacıyla bir dizi çalışma yürütmüştür. Bu bağlamda, bazı kişiler ekmek fiyatlarının düşürülmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuş ve bu doğrultuda öneriler geliştirilmiştir. Bu süreçte, Maliye Müsteşarı Ali Bey'e konuya ilişkin bir rapor sunulmuştur. Raporda, ekmek üretiminde tek tip bir standardizasyon uygulanmasının, yıllık olarak 40 milyon lira gibi bir tasarruf sağlaması mümkün olacağı ifade edilmiştir.⁷⁶

⁷⁴ Selim Tekeli ve Selim İlkin, "1923 Yılında İstanbul'un İktisadî Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu", Tarih Boyunca İstanbul Semineri Bildiri Kitabı (29 Mayıs-1 Haziran 1988), İstanbul , 1989, s. 280-281.

⁷⁵ E. Malkoç, e.g.b., 2023, s. 972.

⁷⁶ "Tek Ekmek Hakkında Ki Teklif Başvekâletçe Tetkik Ediliyor", *Milliyet*, 12 Ocak 1930.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'nin tarım sektöründe verimliliğin artırılması amacıyla çeşitli yenilikçi projeler ve yatırımlar hayata geçirilmiştir. Bu dönemde tarımsal üretimin artırılması ve kalite standartlarının yükseltilmesi adına önemli adımlar atılmış, özellikle tohum ıslahı çalışmaları ön plana çıkmıştır. Ziraat Vekaleti (Tarım Bakanlığı) öncülüğünde, tohum ıslahının teşvik edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla birçok ıslah istasyonu kurulmuştur. Bu kapsamda, 1930'lu yıllarda, Türkiye'nin farklı bölgelerinde tohum ıslahı yapmak üzere çeşitli ıslah istasyonları kurulmuştur. Ankara, Eskişehir, Adapazarı ve Yeşilköy gibi şehirlerde açılan bu istasyonlarda, tarımsal üretim için önemli buğday ve arpa çeşitleri geliştirilmiş ve üreticilere dağıtılmıştır. Özellikle buğday türleri üzerine yapılan çalışmalar, dönemin tarımsal üretim stratejisinde önemli bir yer tutmuştur. Yeşilköy Islah İstasyonu'nda "Sert ve Yumuşak Buğday" türleri üzerinde, Eskişehir Islah İstasyonu'nda ise "Ak Buğday", "Yayla Buğdayı" ve "Sert Ak Buğday" çeşitleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Adapazarı Islah İstasyonu'nda, "Bin Taneli Buğday" türü geliştirilirken, Ankara Islah İstasyonu'nda ise "Yumuşak ve Sert Buğday" çeşitleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu yeni buğday türleri, daha yüksek verim ve kalite sağlamak amacıyla geliştirilmiş ve yerel çiftçilere dağıtılmıştır. Ayrıca, bu dönemde arpa üretimi de büyük bir önem kazanmış ve tohum ıslahı çalışmalarında önemli bir yer edinmiştir. Yeşilköy ve diğer ıslah istasyonlarında, geleneksel "Yazlık Beyaz Arpa" yerine, daha verimli olan "Kışlık Beyaz Arpa" türü geliştirilmiştir.⁷⁷ Bu tohum ıslahı çalışmaları sayesinde, verimi yüksek yeni türlerin yaygınlaştırılması, tarımsal üretimin artmasına önemli katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, özellikle buğday ve arpa üretimindeki verimlilik artışı, Türkiye'de yaşanan ekmek ve gıda krizi gibi sorunların hafifletilmesinde etkili olmuştur.

1930'lu yıllarda Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde, özellikle Konya gibi tarımın yoğun olduğu alanlarda ciddi kuraklık sorunları yaşanmıştır. Bu dönemde, Ziraat Vekâleti, kuraklık nedeniyle çiftçilerin mağduriyetini önlemek amacıyla acil müdahale çalışmalarına başlamıştır. Özellikle Konya il sınırları içindeki bazı yerleşim yerlerinde, ekinlerin kuruması ve hatta bazı alanlarda çiftçilerin ektikleri tohumları dahi alamamaları,

⁷⁷ Zafer Toprak, Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s.26.

büyük bir üretim kaybına yol açmıştır. Ziraat Vekâleti, kuraklıkla mücadele kapsamında bölgedeki tarım durumu hakkında ayrıntılı bilgi talep etmiş, çiftçilerin yaşadığı sıkıntıları en kısa sürede tespit etmeyi amaçlamıştır. Ardından, çiftçilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için çeşitli yardım ve destek önlemleri almış, tarımsal üretimin yeniden canlanabilmesi için gerekli adımların atılacağı kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Bu tür dönemdeki kuraklık olayları, ekmek üretimi ve gıda güvenliği açısından kritik bir tehdit oluşturmuş; gıda arzında yaşanabilecek aksaklıklar, toplumda büyük bir huzursuzluğa ve ekonomik krizlere yol açma potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda, Ziraat Vekâlet'inin kuraklıkla mücadele çabaları, sadece çiftçilerin ekonomik çıkarlarını korumakla kalmamış, aynı zamanda ülke çapında gıda üretiminin sürekliliğini sağlama adına hayati bir öneme sahip olmuştur.

Çözüm arayışlarında basınında önemli bir rolü olmuştur. Son Posta Gazetesi'nin manşetinde yer alan "Köylüye İdeal Tip Tohumlar Verilecek" başlıklı habere göre, Tarım Bakanlığı, ülke genelinde bazı bölgelerde yaşanan kuraklık nedeniyle çiftçilere özel olarak geliştirilmiş buğday tohumlarını ücretsiz dağıtma kararı almıştır. Bu buğday türlerinin, 95 günde yetişebileceği belirtilmiştir. Bakanlık, önümüzdeki üç yıl içinde ülke genelinde bu özel tohumların yaygınlaştırılarak, kuraklık gibi iklimsel zorluklarla daha verimli mücadele edilmesini amaçlamaktadır.⁷⁹ Tarımda yaşanan verimlilik kayıplarının ve özellikle kuraklık gibi iklimsel faktörlerin etkisiyle ekmek üretiminde yaşanabilecek krizler, toplumsal ve ekonomik sorunlara yol açması düşünüldüğü için böyle bir çözüm yoluna gidilmiştir.

Ekmek üretimi, dönemin önemli ekonomik ve sosyal meselelerinden biri olmuştur. Bu bağlamda, devlet, ekmek işini daha etkin bir şekilde denetlemek ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla çeşitli tedbirler almayı arttırmıştır. 20. yüzyılın başlarında, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde ekmek üretimi, tüketici talepleri ve hijyen standartları açısından önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Bu durumu daha yakından incelemek amacıyla dönemin basını, devletin almış olduğu tedbirleri

⁷⁸"Konya'daki Kuraklık Ziraat Vekâleti Lazım Gelen Tedbirleri Almakta Gecikmiyor", Vakıf, 15 Ağustos 1932.

⁷⁹"Köylüye İdeal Tip Tohumlar Verilecek", Son Posta, 26 Ağustos 1935 ; "Kurağa Dayanır Tohumlar Yetiştiriyoruz", *Ulus*, 10 Temmuz 1935.

dikkatle takip etmiştir. Örneğin, *Akşam Gazetesi* 1930'lu yıllarda yayımladığı “Ekmek İşini Tedkik İçin Bir Komisyon Kuruldu” başlıklı haberde, devletin ekmek fiyatlarının düşürülmesi ve üretim kalitesinin artırılması için aktif olarak girişimlerde bulunduğuna değinmiştir. Gazetede, devletin ekmek fiyatlarının ucuzlatılmasına yönelik çalışmaları hızlandırdığı, bununla birlikte hijyen sorunları ve kalite denetimleri konusunda da adımlar attığı ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, ekmekle ilgili bir komisyon kurulacağı ve bu komisyonun üç kişiden oluşacağı belirtilmiştir. Bu komisyonun başlıca amacı, ekmek üretiminin hijyen koşullarını denetlemek ve üretim fiyatlarının adil bir seviyede tutulmasını sağlamak olmuştur. İstanbul'da o dönemde faaliyet gösteren 220 fırın ve 10 değirmenin, bu denetim ve düzenlemelerden doğrudan etkileneceği öngörülmüştür.⁸⁰

1930'lu yıllarda, Türkiye genelinde ekmek fiyatlarının düşürülmesi ve halkın ekmeğe hızlı bir şekilde ulaşabilmesi amacıyla çeşitli girişimler ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu çabaların başında, yerel yönetimlerin halkın temel gıda ihtiyacını karşılamak için attığı adımlar yer almaktadır. Muğla Belediyesi, halkın ekmeğe daha kolay ulaşabilmesi için bir fırın açmıştır. Fırın, halkın ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş ve ilk gün ekmek, tamamen ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Fırının açılışıyla birlikte, kurbanlar kesilmiş ve çeşitli toplumsal etkinliklerle halkın katılımı teşvik edilmiştir.⁸¹ Muğla Belediyesi tarafından 1932 yılında hayata geçirilen bir uygulama, bu dönemdeki ekonomik politikaların ve yerel yönetimlerin sosyal sorumluluk anlayışının bir yansıması olarak dikkat çekmektedir. Yapılan etkinlikler, yerel yönetimlerin halkla olan ilişkilerini güçlendirme ve toplumsal dayanışmayı artırma amacını taşımaktadır.

Son Posta Gazetesi, “Ekmekçiler Yola Getirilmeli” başlığıyla verilen haberde son günlerde İstanbul'da buğday fiyatlarında bir hareketlilik meydana geldiği bu durumu fırsata çevirmek isteyen fırıncılar ekmeğe zam yapılmasını talep etmiştir.⁸² Aralık 1940 tarihinde hükümet çiftçinin elinde bulunan hububat ürünlerini (buğday, çavdar, arpa, yulaf) zorunlu olarak TMO'ya satma kararı almıştır. Böyle bir karar dönem itibariyle

⁸⁰ “Ekmek İşini Tedkik İçin Bir Komisyon Kuruldu”, *Akşam*, 26 Ocak 1938, s.4.

⁸¹ “Muğlada Yeni Fırın”, *Vakit*, 28 Temmuz 1932.

⁸² “Ekmekçiler Yola Getirilmeli”, *Son Posta*, 13 Haziran 1932.

çiftçinin hububat fiyatlarını yüksek tuttuğu ve piyasaya malın ağır sürülmesi gösterilmiştir.⁸³

1940'lı yıllarda, fırıncılar tarafından ekmek fiyatlarının artırılması talebi için ortak hareketler sergilenmiştir. Bu dönemde, İstanbul'daki fırıncıların ekonomik zorlukları ve maliyet artışları nedeniyle ekmek fiyatlarının yükseltilmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Tan Gazetesi'nde yayımlanan "Yeni Bir Mesele" başlıklı haberde, İstanbul'da bulunan Ekmekçiler Şirketi tarafından 60 fırının faaliyetinin durdurulduğu bildirilmektedir. Bazı fırıncıların, kiralalarını ödedikleri halde ekmek üretimine devam etmedikleri ve bu durumun sektörde ciddi bir darboğaza yol açtığı belirtilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, İstanbul Belediyesi, fırıncılık sektöründeki düzeni sağlamak amacıyla bir teftiş kurulu oluşturmuştur. Bu kurul, fırınların faaliyetlerini denetleyerek, ekmek üretimindeki aksaklıkların sebeplerini araştırmış ve fiyat artışlarının yerinde olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Fırıncıların ekmek üretiminde yaşadıkları maliyet artışları ve sektördeki olumsuz ekonomik koşullar, bu denetimlerin gerekçelerini oluşturmuştur.⁸⁴

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından şehirlerdeki fırınlarda düzenli olarak teftiş ve denetimler gerçekleştirilmiştir. Ekmek üretiminde eksiklik tespit edilen ve hijyen kurallarına uymayan fırınlara idari para cezaları uygulanmıştır. Ayrıca karnesiz ekmek satanlara işlemler gerçekleştirilmiştir⁸⁵ Bu dönemde ekmeklik ve yemeklik hububat ile bunlardan üretilen un beyannameye tabi tutulmuştur. Ekmek karneyle alınan vatandaşlar, evlerinde veya başka yerlerde bulundurdıkları buğday, çavdar, mısır gibi hububat ve un miktarını, yaşadıkları yerin mülkiye amirliğine bildirmek zorundadır. Nüfus başına bir kilo un beyannameye tabi değildir. Yanlış bilgi verenlere, 1000 liraya kadar para cezası ve bir yıla kadar hapis cezası uygulanacağı belirtilmiştir.⁸⁶

Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığındaki hükümet, 1942-1946 yılları arasında Türkiye'nin tarım politikalarında önemli değişiklikler

⁸³ Resmi Gazete, 5 Aralık 1940, s. 129-130; *Akşam*, 6 Aralık 1940.

⁸⁴ "Yeni Bir Mesele", *Tan*, 8 Mayıs 1940.

⁸⁵ "Kimlerin Ucuz Ekmek Alacağı Tespit Edildi", *Son Posta*, 21 Ocak 1943.

⁸⁶ Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köylü Politikaları (1946-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2012, s. 47.

gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, özellikle tarımsal üretimin artırılması ve çiftçilerin teşvik edilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 1942 yılında, bu dönemin en belirgin uygulamalarından biri olarak, çiftçilere belirli üretim miktarlarına dayalı olarak alım garantisi verilmesi ve alım fiyatlarının sabitlenmesi uygulamaya konulmuştur. Çiftçilere yönelik yeni alım politikası, üretim miktarlarına göre farklı oranlarda fiyat artışları sunmuştur. Buna göre, 50 tona kadar ürün üreten çiftçiye ürününün % 25'i oranında bir alım garantisi sağlanmış, 50 ton ile 100 ton arasında üretim yapan çiftçiye ise % 35 oranında bir alım garantisi verilmiştir. Üretimi 100 tonun üzerine çıkan çiftçiler içinse devlet, üretilen ürünün % 50'sini satın alacağına dair bir düzenleme getirmiştir. Geriye kalan ürün ise çiftçiye serbestçe satılma hakkı tanınmıştır.⁸⁷ Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığındaki hükümet, 1942-1946 yılları arasında Türkiye'nin tarım politikalarında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, özellikle tarımsal üretimin artırılması ve çiftçilerin teşvik edilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 1942 yılında, dönemin en belirgin uygulamalarından biri olarak, çiftçilere belirli üretim miktarlarına dayalı alım garantisi verilmesi ve alım fiyatlarının sabitlenmesi düzenlemesi getirilmiştir.

II. Saraçoğlu Hükümeti döneminde hükümet, toplumun maddi açıdan dezavantajlı kesimlerine yönelik bir dizi sosyal politika uygulamıştır. Bu dönemde, özellikle düşük gelirli ve ekonomik zorluklar yaşayan bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla, ucuz ekmek temini önemli bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Hükümet programında, bu amaca yönelik olarak, maddi durumu kötü olan kişilere ucuz ekmek verileceği açıkça ifade edilmiştir. Bu uygulama, ekonomik krizlerin ve işsizlik oranlarının arttığı bir dönemde, halkın temel gıda maddelerinden biri olan ekmeği daha ulaşılabilir kılmayı hedeflemiştir. Ayrıca, bu dönemde hükümet, büyük şehirlerdeki yaşam maliyetlerini göz önünde bulundurarak, İstanbul, İzmir, Ankara ve Zonguldak gibi önemli şehirlerde orta fiyattan ekmek dağıtımına da karar vermiştir.⁸⁸

⁸⁷ Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması", *Turkish Studies*, 8/5 (2013), s.196.

⁸⁸ İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.1, Ankara, 2013, s. 390.

Bazı yıllarda, devlet, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığıyla halktan ekmeklik buğday alımı gerçekleştirmiştir. Özellikle 1938-1950 yılları arasında, farklı miktarlarda buğday alımları söz konusu olmuştur. Bu dönemdeki alım işlemleri, devletin tarım ürünleri piyasasında aktif rol oynadığını ve buğday üretimini kontrol altına alarak, ekmek üretimi için gerekli hammaddelerin teminini sağlamaya yönelik politikalarını yansıtmaktadır. Devletin bu müdahaleleri, hem iç piyasa istikrarını sağlama hem de sanayileşme sürecindeki gıda üretim kapasitesini artırma amacını gütmektedir. Aşağıda yer alan tabloda, bu dönemdeki buğday alımlarının yıllara göre ayrıntılı bir şekilde verildiği görülmektedir. Tablo, aynı zamanda ekmeklik devletin buğday alım politikasının zaman içindeki değişimini ve ekonomik koşullarla nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.⁸⁹

Tablo 5: 1938-1950 Yılları Arası TMO'nun Ekmeklik Buğday Alımları

Yıllar	Ton	Ücret TL
1938	121.633	5.714.137
1939	194.170.	8.979.719
1940	156.505	9.663.725
1941	491.440	43.179.324
1942	471.173	86.284.427
1943	368.286	72.082.563
1944	912.267	232.034.610
1945	389.695	97.323.681
1946	588.310	123.756.345

⁸⁹ Bedrettin Kolaç, *Cumhuriyet Dönemi Hububat Politikaları (1923-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.390.

1947	391.776	84.835.587
1948	569.384	145.985.942
1949	45.336	12.089.992
1950	320.711	82.953.842

1950'li yılların başlarında Türkiye, özellikle de İstanbul, önemli bir ekmek kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde, ekmek üretimi ve temini konusunda yaşanan sıkıntılar, hem halkın hem de yetkililerin dikkatini çekmiştir. İstanbul özelinde, dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı, bu sorunun yerel boyutlarını yerinde incelemek amacıyla çeşitli semtlerde denetlemelerde bulunmuşlardır. Yapılan denetlemeler sonucunda, ekmek temininde hâlâ ciddi bir yetersizlik olduğu gözlemlenmiştir. Fırıncılar, yaşadıkları zorlukları vurgulayarak, halkın aşırı miktarda ekmek satın aldığını ve bunun da mevcut ekmek arzını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Ancak, halkın görüşleri farklı bir yönde şekillenmiş ve çoğunlukla ekmek sayısının yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Halk, üretim miktarının ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmadığını savunmuş, ekmek almak için uzun kuyruklar oluşturulmuştur. Bu noktada, halk ile fırıncılar arasındaki görüş ayrılıkları, ekmek teminindeki sorunların çok boyutlu bir kriz halini almasına neden olmuştur. Durumu değerlendiren İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Fahrettin Kerim Gökay, bu anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması ve ekmek krizinin çözülmesi adına bir dizi önlem almayı gündeme getirmiştir. Gökay, fırıncıların fiyatların yükselmesi için kasıtlı olarak az ekmek ürettiği yönündeki iddialara değinmiş ve fırıncıların yasal olmayan yollarla ekmek üretimini sınırlamalarının önüne geçmek amacıyla bazı fırınların belediye tarafından kiralanabileceğini açıklamıştır. Bu açıklama, yalnızca ekmek arzındaki yetersizliğin önüne geçmeyi değil, aynı zamanda fiyat artışlarının kontrol altına alınmasını da hedeflemektedir.⁹⁰ İstanbul Müstakil Fırıncılar ve İş Verenler Sendikası, ekmekle ilgili olarak Eminönü Halkevinde bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Başkan olarak Nuri Barasın seçilmiştir. Ekmek

⁹⁰ "Ekmek Darlığı Dün de Bazı Semtlerde Devam Etti", Son Posta, 8 Nisan 1950.

krizinin önüne geçilmesi için tartılması gerektiği ve tane olarak değil kilo olarak satılması gerektiği gündeme getirilmiştir.⁹¹

Erken Cumhuriyet Döneminde, özellikle çeşitli hububat krizlerinin önüne geçmek ve üretimi kaliteli bir şekilde artırmak amacıyla kapsamlı bir tarımsal dönüşüm süreci başlatılmıştır. Bu dönemde, ziraat eğitiminin yaygınlaştırılması ve verimli tarım uygulamalarının teşvik edilmesi amacıyla Ziraat Okulları ve Yüksek Ziraat Enstitüleri kurulmuştur. Bu eğitim kurumları, tarım sektöründe nitelikli iş gücü yetiştirilmesini sağlamış ve köylülerin modern tarım teknikleri konusunda bilinçlenmelerine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, hububat üretiminin artırılması ve üreticinin emeklerinin daha verimli bir şekilde karşılık bulması için Toprak Mahsulleri Ofisi gibi devlet kurumları oluşturulmuştur. Bu kurum, çiftçilerin ürünlerini doğrudan piyasa ile buluşturabilmesi adına bir aracılık fonksiyonu üstlenmiş, tarımsal üretimin sürekliliğini sağlamak amacıyla stratejik stoklama ve dağıtım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda köylülerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına olanak tanımak için Tarım Kredi Kooperatifleri gibi yapıların kurulması teşvik edilmiştir. Bu kooperatifler, çiftçilere doğrudan finansman sağlayarak, üretim süreçlerinin finansal zorluklarını aşmalarına yardımcı olmuştur. tarım sektöründe yaşanabilecek olumsuz durumların önüne geçebilmek adına, Ziraat Bankası yeniden yapılandırılmış ve çiftçilere kredi imkanları sunulmuştur. Bu düzenlemeler, özellikle kuraklık ve diğer doğal afetler gibi üretim aksaklıklarını minimuma indirmeyi amaçlamıştır. Bu tür önlemler, ekmek üretiminde yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçilmesine yönelik kapsamlı bir stratejinin parçası olmuştur. Dönemin yönetimi, tarımsal üretimin sürekliliği ve gıda güvenliğinin sağlanması adına bu tür yapısal reformlarla ekonomik istikrarı hedeflemiştir.⁹²

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde, 1923-1950 yılları arasında ekmek üretimi ve fiyatlarındaki değişimler, yalnızca bir gıda maddesi meselesi olmanın çok ötesinde, toplumsal ve ekonomik yapıyı

⁹¹ "Ekmeğin Tartılarak Satılması İsteniyor", *Son Posta*, 2 Aralık 1950, s.2.

⁹² Yüksel Kaştan, *Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Reform Hareketleri*, 38. (2007), Ankara, s. 1779.

derinden etkileyen dinamikler yaratmıştır. Bu dönemde, tarımsal üretimde yaşanan sıkıntılar, ekonomik buhranlar, savaşlar ve doğal afetler gibi çok boyutlu faktörler, ekmeğin üretiminde ve tedarikinde önemli krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ekmek, halkın beslenme ihtiyacını karşılama işlevinin yanı sıra, toplumsal huzursuzlukların ve ekonomik eşitsizliklerin belirleyicisi haline gelmiştir. Özellikle 1929'daki büyük ekonomik kriz ve II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan fiyat artışları, ekmeğin düşük gelirli kesimler tarafından temin edilmesinde ciddi zorluklar doğurmuş, bu da toplumsal gerginlikleri artırmıştır.

Düşük gelirli halk kesimlerinin yaşamlarını doğrudan etkileyen ekmek fiyatlarındaki dalgalanmalar, halkın geçim kaygılarını daha da derinleştirmiştir. Özellikle savaş ve kuraklık gibi faktörler nedeniyle üretim kapasitesinde yaşanan azalmalar, ekmeğin temininde yaşanan sıkıntılarla birleşerek, toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu daha da belirginleştirmiştir. Bu ekonomik zorluklar, toplumda var olan sosyal huzursuzlukları tetiklemiş ve devletin bu sorunlara yönelik müdahalelerini kaçınılmaz kılmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi hükümetinin, ekmek üretimi ve tedariki üzerindeki denetimleri, sadece ekonomik bir yönetim politikası değil, aynı zamanda toplumsal barışı sağlama amacını güden bir strateji olarak da şekillenmiştir. Hükümet, ekmek fiyatlarını kontrol altına almak ve halkın bu temel gıda maddesine erişimini güvence altına almak amacıyla bir dizi düzenleyici tedbir almıştır. Üretim yerlerinde yapılan denetimler, karaborsa faaliyetlerinin engellenmesi ve ekmek üretiminde yaşanan aksaklıkların önlenmesi adına atılmış adımlar arasında yer almıştır. Ekmeğin üretiminde yaşanan sıkıntılara çözüm bulmak amacıyla dönemin ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmiş üretim yöntemleri benimsenmiştir. Bu sayede toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliği bir nebze de olsa azaltma çabaları gösterilmiştir.

Devletin bu süreçte uyguladığı politikalar arasında, hububat üretimini artırmaya yönelik projeler geliştirilmesi, tohum ıslahı gibi tarımsal reformlar ve doğal afetlerden etkilenen çiftçilere yönelik sağlanan destekler de önemli yer tutmuştur. Bu bağlamda, İktisat Vekâlet ve Ziraat Vekâleti'nin kuraklıkla mücadele çabaları, sadece çiftçilerin ekonomik çıkarlarını korumakla kalmamış, aynı zamanda ülke çapında gıda üretiminin sürekliliğini sağlama adına hayati bir öneme

sahip olmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulması, yerli üretimi desteklemek için un ithalatına getirilen kısıtlamalar ve ekmek fiyatlarına sabit fiyat uygulaması, hükümetin ekonomik istikrarı sağlama ve toplumsal huzuru koruma amacıyla attığı adımlar olmuştur. Bu tür müdahaleler halk arasında her zaman olumlu karşılanmamış, bazen tepki ve hoşnutsuzluklara yol açmıştır.

1923-1950 yılları arasında Türkiye'de ekmek üretimi ve tedariki meselesi, sadece bir gıda sorunu olmanın çok ötesinde, ekonomik ve toplumsal boyutları olan, devletin sosyal politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ekmek fiyatlarındaki dalgalanmalar, özellikle düşük gelirli halkın yaşamını doğrudan etkileyerek, toplumsal yapıyı ve ekonomik dengeleri etkilemiştir. Bu bağlamda, ekmek üretimi ve tedarikindeki zorluklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde devletin toplumsal adaletsizliği gidermeye yönelik stratejilerinin ve müdahalelerinin şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Dolayısıyla, ekmek meselesi, yalnızca ekonomik bir sorundan ibaret olmayıp, dönemin toplumsal huzursuzluklarını ve eşitsizliklerini yansıtan önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Dumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272.0.0.79.72.2.5.

BCA.30.1.0.0.65.401.6.

BCA.30.1.0.0.84.531.16.

BCA.30.1.0.0.98.606.1.

BCA.30.10.0.0.117.818.20.

BCA.30.10.0.0.14.81.6.

BCA.30.10.0.0.182.253.14.

BCA.30.10.0.0.184.270.1.

BCA.30.10.0.0.184.270.9.

BCA.30.10.0.0.184.271.2.

BCA.30.10.0.0.185.273.23.

BCA.30.10.0.0.45.290.56.

BCA.30.10.0.0.50.323.5.

BCA.30.10.0.0.50.324.27.

BCA.30.10.0.0.50.325.16.
 BCA.30.10.0.0.65.436.10.
 BCA.30.10.0.0.65.436.8.
 BCA.30.10.0.0.82.538.19.
 BCA.30.10.0.0.84.530.6.
 BCA.30.10.0.0.65.436.27.
 BCA.30.18.1.2.100.110.2.
 BCA.30.18.1.2.106.66.9.
 BCA.30.18.1.2.110.21.13.
 BCA.30.18.1.2.111.38.8.
 BCA.30.18.1.2.2.18.40/
 BCA.30.18.1.2.4.39.10/
 BCA.30.18.1.2.5.45.10/
 BCA.30.18.1.2.7.62.19/.
 BCA.30.18.1.2.94.12.19.
 BCA.30.18.1.2.95.49.1.
 BCA.30.18.1.2.95.69.3.
 BCA.30.18.1.2.96.86.2.
 BCA.30.18.1.2.96.95.17.
 BCA.30.18.1.2.97.108.8.
 BCA.30.18.1.2.98.26.16.
 BCA.490.1.0.0.551.2201.2.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). DH. SYS. 123/3.

BOA. DH. SYSY.123/5.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 540.44551.213246.
 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 522,2603.22770.1.
 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 525.38250.153140.
 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 533.10811.67084.1.
 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi. 502.23182.101192.1.

Gazeteler

Milliyet, 5 Mart 1929.

“Fırıncı ve fırın işçilerinin Şikâyetleri Meselesi”, *Anadolu*, 2 Ağustos 1935.

“Ekmek Fıatı İndirilemez Mi?”, *Akşam*, 2 Mayıs 1929.

“Ekmek Pahalı mı?”, *Vakit*, 7 Şubat 1930.

“Ekmek Meselesi”, *Akşam*, 13 Haziran 1932.

“Ekmeksizlikten Eziyet Çekti”, *Haber*, 26 Haziran 1935.

“Buğday ve Ekmek”, Neşet Halil Atay, *Tan*, 5 Şubat 1937.

“Ekmek Meselesi Yeni Bir Safhaya Girmiş Bulunuyor”, *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1939.

Sadi Irmak, “Beyaz Ekmek Mi, Yoksa Esmer Ekmek Mi?”, *Son Posta*, 18 Kasım 1941.

“Dar ve Değişmez Gelirli Sayılacak Vatandaşlar”, *Son Posta*, 18 Nisan 1943.

“Ticaret Vekilinin İzmir’de Tetkikleri”, *Son Posta*, 1 Temmuz 1943.

“Kimlerin Ucuz Ekmek Alacağı Tespit Edildi”, *Son Posta*, 21 Ocak 1943.

“Ekmek İstihkakı Mayısta Artacak”, *Ulus*, 25 Nisan 1944.

“Yeni Çeşni Ekmek”, *Son Posta*, 4 Temmuz 1945.

“Ekmek Meselesi Yoktur”, *Akşam*, 30 Nisan 1948.

“Konya’daki Kuraklık Ziraat Vekâleti Lazım Gelen Tedbirleri Almakta Gecikmiyor”, *Vakit*, 15 Ağustos 1932.

“Köylüye İdeal Tıp Tohumlar Verilecek”, *Son Posta*, 26 Ağustos 1935.

“Kurağa Dayanır Tohumlar Yetiştiriyoruz”, *Ulus*, 10 Temmuz 1935.

“Ekmek İşini Tedkik İçin Bir Komisyon Kuruldu”, *Akşam*, 26 Ocak 1938.

“Muğlada Yeni Fırın”, *Vakit*, 28 Temmuz 1932.

“Ekmekçiler Yola Getirilmeli”, *Son Posta*, 13 Haziran 1932.

Resmi Gazete, 26 Mart 1940.

Resmi Gazete, 5 Aralık 1940.

Akşam Gazetesi, 6 Aralık 1940.

“Yeni Bir Mesele”, *Tan*, 8 Mayıs 1940.

“Kimlerin Ucuz Ekmek Alacağı Tespit Edildi”, *Son Posta*, 21 Ocak 1943.

“Ekmek Darlığı Dün de Bazı Semtlerde Devam Etti”, *Son Posta*, 8 Nisan 1950.

“Ekmeğin Tartılarak Satılması İsteniyor”, *Son Posta*, 2 Aralık 1950.

Kitap ve Makaleler

Afetinan, Ayşe, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Ankara 1989.

Akalın, Kürşat Haldun, “Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek- Şarap Ayini”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2010), s.129-160.

Arıkan, Alev DüNDAR, Özkeşkek, Maksut, Türk Mutfağında Geleneksel ekmek Pişirme Yöntem, Araç ve Gereçlerinin Yaşatılması: Pileki Örneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 41 (2019), s.52-61.

Atabeyoğlu, Ömer, “Atatürk’ün Kırsal Kalkınma Projesi “İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi” nin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2017) s. 176-185.

Başkutlu, Salih, “Klasikten Moderne Osmanlı Değirmenciliği”, *Kadim Dergisi*, 3 (2022), s.209-240.

Başkutlu, Salih, *Osmanlı Devleti’nde Değirmencilik Endüstrisi ve Buhar Değirmenleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2021.

Bilgin, Arif, *Seçkin Mekânda Seçkin Damaklar: Osmanlı Sarayında Beslenme Alışkanlıkları (15.-17. Yüzyıl)*, Yemek Kitabı Tarih Halkbilimi-Edebiyat, Haz. M. Sabri Koz, İstanbul 2003, s.35-75.

Bora, Siren, Türkiye’de Bir İlk: İzmir Matza (Hamursuz) Fabrikası Hakkında Belgeler”, *Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7 (2021), s.275-300.

Braudel, Fernand, *Maddi Uygarlık*, Ankara 2017.

Çelebican, Gürgân, *Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi*, Ankara 1982.

Çelik, Hasan, *Mütareke Dönemi Türk Kültür ve Edebiyat Hayatı (1918-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2024.

Durgun, Bülent, *Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923-1938*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.

Emeksizoglu, Burcu, “Anadolu’nun Lezzetli Ekmekleri”, *Türk Tarım Dergisi*, 235 (2017), s.26-27.

Faroghi, Suraiya, *In Quest of Their Daily Bread: Artisans of Istanbul under Selim III*, Nizâm-ı Kâdîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi, Edi: Seyfi Kenan, İstanbul 2010, s. 167-182.

Göktürk, Hakkı “Değirmen”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 8 (1966), s.4348-4349.

Göktürk, Hakkı, “Ekmek”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 9 (1968), s.4971.

Gürbüz, İncinur Atik, “Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçevesi”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, ¾ (2019), s.348-376.

Karademir, Zafer, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı*, İstanbul 2014.

Keskin, Halit, Cemal Zehir, *Ekmekçilik Sektör Araştırması*, İstanbul, 2011, s.20.

Kırlı, Cengiz, *Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı*, Nizâm-ı Kâdîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi, Edi: Seyfi Kenan, 2010, s.183-212.

Kolaç, Bedrettin, *Cumhuriyet Dönemi Hububat Politikaları (1923-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

Köksel, Hamit , Şanlıer, Nevin , *Geleneksel Ekmeklerimiz*, Ankara 2021.

Malkoç, Eminalp, “Cumhuriyet’in En Erken Evresinde İstanbul’un Ekonomik Yaşamından Bir Kesit: Şehremini Emin Bey Döneminde Ucuz Ekmek Arayışı”, *İzmir İktisat Kongresi* (2023), s.951-985.

Neziroğlu, İrfan, Yılmaz, Tuncer, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.1, Ankara 2013.

Özer, Sevilay, *Demokrat Parti’nin Köylü Politikaları (1946-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2012.

Pakalın, Mehmet Zeki , *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993.

Sabit Dokuyan, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, *Turkish Studies*, 8/5 (2013), s.193-210.

Tekeli, Selim, İlkin, Selim, *1923 Yılında İstanbul’un İktisadî Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu*, Tarih Boyunca

İstanbul Semineri Bildiri Kitabı (29 Mayıs-1 Haziran 1988), İstanbul 1989, s.261-316.

Tezel, Yahya Sezai, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınevi, Ankara 1986.

Toprak, Zafer, *Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)*, Der: Şevket Pamuk-Zafer Toprak, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Ankara 1988, s.19-35.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

White, Sam, *Osmanlı’da İsyan*, İstanbul 2013.

Yiğit, İlker, Yazgan, Ziya Çağrı, “Osmanlı Dönemi Bir Sanayi İşletmesi Olarak Değirmenler: Tosya Nahiyesi Örneği (1578/1579), *Erdem*, 81 (2021), s.175-200.

Yüksel, Kaştan, (2007). *Atatürk Dönemi’nde Tarım Alanında Yapılan Reform Hareketleri* . 38.ICANAS, s. 1763-1779.

Extended Abstract

This study aims to examine bread production, changes in bread prices, and crises in the production and supply of bread in the early period of the Republic of Türkiye, between 1923 and 1950. Factors such as droughts, economic depressions, wars and agricultural problems led to an increase in bread prices and deepened social impacts. Bread was associated with problems such as poverty and class inequality as well as being the staple food of the people. Especially in the 1930s, which coincided with the aftermath of the great economic crisis of 1929, and especially during World War II, the increase in bread prices and the difficulties experienced in obtaining this food product, which is the basic consumption item of low-income groups, caused these social classes to suffer.

In the Early Republican period, various measures were taken against crises and bread prices were controlled and monitored. In particular, law enforcement agencies inspected bread production facilities to prevent black market activities. Different types of bread were also produced according to the periodic conditions in order to minimize the effects of the famines. As a state policy, reports were prepared on how to increase grain production, seed improvement projects were developed, and the state met the seed needs of farmers during periods of natural disasters, especially floods and droughts. This study, which utilizes the Document Analysis Method, one of the methods of historical research, has benefited from the Ottoman Archives, the Republican Archives, the Archives of the Ministry of Foreign Affairs, newspapers, copyright and research works.

The transition from the Ottoman Empire to Republican Türkiye has led to significant changes in the social perception of bread. In the Ottoman Empire, bread was highly respected not only as a source of food but also as a religious and cultural symbol. In the early years of the Republic, the state tried to meet the public's food needs by controlling the production and distribution of bread. In this period, bread prices and production were shaped by economic and social policies, and bread became both a source of food and a symbol reflecting the policies of the state. The hardships of the war years and the economic policies of the Republic made bread an important element in social memory.

Another important aspect of bread production is the improvement of bakeries and hygiene conditions. In the first half of the 20th century, one of the biggest problems with bread production was the lack of hygiene. Bakeries in big cities often operated under primitive conditions, and the materials and environments used in bread production could be unhealthy. This posed a threat to public health. Both the failure of bakers to comply with hygiene

standards and the lack of inspection of the materials used in bread production led to serious problems in bread production.

In the early years of the Republic, the state took various measures to address this problem. In the 1930s, a commission was established in Istanbul and other major cities to inspect bakeries and improve hygiene conditions. This commission checked the hygiene standards of bakeries, inspected bread production processes and tried to ensure healthier conditions. Efforts were also made to improve the quality of the ingredients used in bakeries and to keep prices at a certain level.

The state took a number of measures to prevent the bread crisis and ensure that the population had easier access to basic foodstuffs. Stockpiling of staples such as wheat and maize was encouraged to prevent bread prices from rising. The government has tried to ensure that a certain amount of wheat and maize is stockpiled and distributed fairly according to the needs of the population. In addition, various attempts were made to reduce bread prices, and with the suggestion of Ali Bey, the Undersecretary of Finance, a standardization of bread production was introduced. This practice aimed to reduce costs and enable the public to buy bread at more affordable prices.

Breeding projects to increase agricultural productivity and solutions such as the modernization of local mills have also played an important role in overcoming the bread crisis. These projects increased wheat production and alleviated wheat supply problems. At the same time, improving the hygiene conditions of bakeries is an important step towards improving the quality of bread production and protecting public health.

During the Early Republican period in Türkiye, bread production was not only an economic problem, but also a social problem with profound effects. Wars, droughts and technological shortcomings threatened the continuity of bread production, directly affecting the living standards of the population. However, various measures taken by the state succeeded in minimizing the disruptions in bread production and facilitating public access to this staple food. Strategic steps such as increased productivity in agricultural production, modernization of mills, and raising hygiene standards in bakeries were instrumental in solving the bread crisis. This process has not only ensured food security, but also brought about fundamental changes in Türkiye's economic and social structure.

One of the biggest challenges Türkiye faced in the early Republican period was the crisis in the supply of bread and cereals. Both the economic difficulties caused by the war and natural disasters such as drought jeopardized the continuity of bread production and disrupted the diet of the population. This

crisis became not only an economic but also a social problem, directly affecting the living standards of the population. However, with the measures taken by the state, the bread and grain crisis was overcome and social unrest was prevented.

The measures taken by the state during this period were largely focused on guaranteeing the supply of bread, the staple food of the population, and ensuring price stability. In particular, projects for grain production and steps taken to increase agricultural production contributed to the rapid resolution of the crisis. Modernization of local mills and equipping them with new technologies also played an important role. At the same time, bakeries were strictly inspected and hygiene standards and quality control processes were strengthened. Bakers faced penalties if they did not comply with the rules set by the state. This practice not only improved the quality of production, but also ensured bread safety for the public.